Metodički potencijal životnih priča u nastavi sociologije na primjeru maloljetničke delinkvencije

Vlajčević, Ana

Master's thesis / Diplomski rad

2019

Degree Grantor / Ustanova koja je dodijelila akademski / stručni stupanj: **University of Zagreb, University of Zagreb, Faculty of Humanities and Social Sciences / Sveučilište u Zagrebu, Filozofski fakultet**

Permanent link / Trajna poveznica: https://urn.nsk.hr/urn:nbn:hr:131:549875

Rights / Prava: In copyright / Zaštićeno autorskim pravom.

Download date / Datum preuzimanja: **2024-04-20**

Filozofski fakultet
Sveučilišta u Zagrebu

Repository / Repozitorij:

ODRAZ - open repository of the University of Zagreb
Faculty of Humanities and Social Sciences

zir.nsk.hr

dabar
DIGITALNI AKADEMSKI ARHIVI I REPOZITORIJI

Sveučilište u Zagrebu

Filozofski fakultet

Odsjek za sociologiju

METODIČKI POTENCIJAL ŽIVOTNIH PRIČA U NASTAVI SOCIOLOGIJE NA PRIMJERU MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE

Diplomski rad

Ana Vlajčević

Mentor: dr.sc. Zvonimir Bošnjak

Komentorica: doc.dr.sc. Aleksandra Mindoljević Drakulić

Zagreb, listopad 2019.

Sadržaj

1. Uvod ... 3

2. Cilj i svrha ... 4

3. Uvod u sociološke koncepte neophodne za razumijevanje devijantnosti ... 7

3.1. Definicija devijantnosti ... 10

3.2. Socijalna kontrola i sankcije ... 13

4. Teorijski pristupi devijantnosti ... 15

4.1. Psihijatrijski i psihoanalitički pristup devijantnosti ... 15

4.2. Psihološko objašnjenje devijantnosti ... 16

4.3. Biološka objašnjenja devijantnosti ... 17

5. Sociološke teorije devijantnosti ... 18

5.1. Teorija anomije i strukturalnog pritiska ... 18

5.2. Konfliktna teorija ... 20

5.3. Teorija etiketiranja ... 21

5.4. Teorija kontrole ... 22

5.5. Teorija učenja ili socijalizacije ... 23

6. Metodičko oblikovanje sadržaja nastave na temu devijantnosti ... 24

6.1. Priča 1 ... 29

6.2. Priča 2 ... 31

6.3. Priča 3 ... 32

6.4. Interpretacija društvenog konteksta maloljetničke delinkvencije ... 33

6.4.1. Odnosi unutar obitelji i dezintegrirana obitelj ... 33

6.4.2. Nasilje i fizičko kažnjavanje u obitelji ... 36

6.4.3. Utjecaj škole ... 37

6.4.4. Utjecaj vršnjaka ... 38

7. Zaključak ... 39

8. Literatura ... 41

1. Uvod

U ovom diplomskom radu obrađuje se tema metodičkog potencijala životnih priča u nastavi sociologije na primjeru maloljetničke delinkvencije. U sklopu navedene teme objedinjena su područja metodike nastave, stručnog sadržaja i profesionalnog interesa. Cilj ovog rada je osmisliti kreativnu nastavu sociologije u sklopu srednjoškolskog obrazovanja. Takav tip nastave nastoji se ostvariti uporabom posebno osmišljenih priča o životima maloljetnih delinkvenata koje bi učenicima poslužile kao autentični uvjeti učenja o temi devijantnosti to jest maloljetničke delinkvencije. Podatci korišteni u pričama preuzeti su iz literature koja se iz pedagoške i psihologijske perspektive bavi problematikom maloljetničke delinkvencije. Uporabom priča u sklopu nastave nastoji se kod učenika razviti vještine uz pomoć kojih bi učenici bili u stanju samostalno uočavati društvene pojave i promjene te ih razumjeti i objasniti unutar društvenih okolnosti u kojima se očituju. Tema devijantnog ponašanja točnije maloljetničke delinkvencije pogodna je za detaljniju obradu i podrobniju analizu u sklopu nastave sociologije iz razloga što se unutar navedene teme pruža mogućnost povezivanja većeg broja pojmova i socioloških koncepata koji su predviđeni u planu i programu izvođenja nastave sociologije u srednjim školama. U prvom dijelu rada govori se o osnovnim sociološkim konceptima i pojmovima koji su izravno povezani s devijantnim ponašanjem. Neke od tema koje se pritom obrađuju su: društveni kontekst, razlike unutar kulture: subkulture i kontrakulture, socijalizacija i identitet, utjecaj i uloga obitelji, utjecaj vršnjačkih grupa, škole i lokalne zajednice. Zatim se u radu objašnjavaju i predstavljaju glavni teorijski pristupi koji tumače devijantno ponašanje. Kratko se osvrće na biološka i psihološka objašnjenja, a potom na sociološka teorijska objašnjenja devijantnosti. Nakon teorijskog dijela u radu su predstavljene tri različite priče koje opisuju životne okolnosti u kojima su odrastali maloljetni delinkventi. U posljednjem dijelu rada nastoji se dati pojašnjenje devijantnog ponašanja prikazanog u pričama uvidom u obiteljsku situaciju mladog delinkventa, utjecaj škole i utjecaj vršnjaka na razvoj devijantnog ponašanja. S obzirom na to da je ovaj diplomski rad ujedno i teorijski rad svi podatci s kojima se raspolaže unutar rada preuzeti su iz već postojeće literature. Većina podataka preuzeta je iz strane literature iz razloga što sličan tip rada koji se oslanja na metode rada na tekstu nije pronađen u domaćoj literaturi. Time se nastoji potaknuti raspravu i zanimanje za radove koji se bave temama izvođenja kreativne nastave u sociologiji.

2. Cilj i svrha

Glavni cilj ovog rada je osmisliti kreativnu nastavu uz pomoć koje će se ostvariti ispunjenje osnovnih obrazovnih ishoda u okviru nastave sociologije. „Kreativnost nastavnika u izboru i primjeni metoda i sistema rada odlučujući je faktor uspjeha koji se valorizira u stvaralačkoj praksi. Nema zastarjele metode i suvremene metode, sve se one mogu s većom ili manjom učestalošću primjenjivati u nastavi.“ (Itković 1997: 122) Rad je zamišljen na način da se klasična nastava sociologije poveže sa stvarnim životnim situacijama. Upotrebom elemenata projektne i egzemplarne nastave nastoji se oblikovati organiziranu i planiranu nastavu unutar koje bi učenici problemski pristupali temi. Tema devijantnog ponašanja točnije maloljetničke delinkvencije pogodna je za obradu i podrobniju analizu u nastavi zbog toga što se unutar ove teme pruža mogućnost povezivanja većeg broja pojmova i elemenata koji su predviđeni u planu i programu izvođenja nastave sociologije u srednjim školama. U sklopu obrađivanja teme maloljetničke delinkvencije cilj je ostvariti niže i više obrazovne ciljeve, stvoriti uvjete u kojima će učenici biti u stanju razumjeti i prepoznati osnovne sociološke teorijske okvire, potaknuti ih na aktivan i suradnički pristup u nastavi te kod učenika razvijati istraživačke i komunikacijske vještine. U tako metodički oblikovanoj nastavi učenici će usvajati znanja i razvijati vještine potrebne za razumijevanje društvenih odnosa, pojava i procesa. Kako bi učenici stekli osnovna predznanja, koja će im olakšati tumačenje i prepoznavanje važnih elemenata na konkretnim primjerima, neizbježno ih je na samom početku upoznati sa sociološkim teorijskim konceptima. Prema Levly i Merenstein (2005:66) učenje teorija za učenike često zna biti obeshrabrujuće i neprivlačno, često im predstavlja apstraktan i iracionalni dio gradiva koji je potrebno naučiti samo za polaganje ispita. Poznavanje teorijskih okvira u sociologiji iznimno je korisno i poželjno pogotovo kada je riječ o razumijevanju tema devijantnosti i kriminologije. Imajući to na umu cilj ovoga rada i je teorije povezati s konkretnim i stvarnim primjerima kako bi ih učenici brzo i lako usvojili. Prema Levly i Merenstein (2005:67) važno je učenicima na konkretnom primjeru iz svakodnevnog života predočiti teorijske pristupe tako da im teorije ne predstavljaju samo apstraktne pojmove. Prema prijedlogu Nacionalnog kurikuluma (2016:web) sociologija bi učeniku trebala omogućiti sagledavanje unutarnje dinamike i složenosti društva prepoznavanjem, razumijevanjem i analizom osnovnih elemenata društvene strukture i procesa njihova nastajanja, njihovih veza i promjena. Upravo se to nastoji postići analizom životnih priča koje bi učenicima služile kao autentični uvjeti učenja o temi maloljetničke delinkvencije. Sociologinja Scarneci (2011:205) ističe kako je pripovijedanje priča vrlo

snažan instrument za razumijevanje društvenih situacija, za upoznavanje društvene stvarnosti u njenom stvarnom obliku. Pričanje priča je pouzdana metoda za razumijevanje društva i načina na koji društvo funkcionira. Scarneci (2011:188) između ostalog u svom radu opisuje kreativan način na koji je s učenicima na temelju stvarnih primjera obradila temu devijantnosti. Nakon što su zajedno obradili sociološke teorije devijantnosti dodijelila im je dva praktična zadatka. Prvi je bio da prouče internetsku stranicu koju posjećuju i uređuju pripadnici devijantnih grupa. Na taj način htjela je da učenici devijantnost pokušaju sagledati iz perspektive devijantnih osoba. I drugi zadatak u kojem su trebali primjenjujući naučene teorije analizirati vlastita devijantna ponašanja. Takav zadatak, prema autorici, pomaže učenicima uvidjeti da se devijantno ne ponašaju samo loše osobe, već da gotovo sve osobe ponekad preuzimaju devijantnu ulogu. Nakon što je dobila njihove radove prodiskutirala je s učenicima obrasce koji se najčešće pojavljuju u njihovim pričama. U pričama u ovom radu koriste se specifični aspekti s kojima se učenici mogu povezati na osobnoj razini. Priče koje su na osobnoj razini učenika trebale bi učenike potaknuti da sociologiju prestanu doživljavati kao apstraktnu. Prema Storrs (2009:37) nastavnici koriste pripovijedanje kako bi pomogli učenicima da shvate svijet i svoje mjesto u njemu. Pripovijedanje priče smatra se učinkovitom strategijom koja pomaže nastavnicima da dublje razmišljaju o svojoj nastavnoj praksi, interakciji i sadržaju. Upotreba životnih priča u okviru nastavnog programa omogućuje razvijanje vještina kojima bi učenici mogli samostalno uočavati stvarne društvene pojave i promjene, razumjeti ih i objasniti unutar društvenih okolnosti u kojima se očituju. Analiza konkretnih primjera koji govore o okolnostima u kojima su odrastali maloljetnici skloni devijantnom ponašanju, o njihovim odnosima s vršnjacima i o tome koliko su integrirani u društvo trebala bi potaknuti učenike da na drugačiji način pristupaju ovoj, a i drugim sličnim sociološkim temama, koje su im u većini slučajeva bliske i poznate iz svakodnevnog okruženja. Sociolozi Levly i Merenstein u svom radu iznose prednosti učenja putem pripovijedanja priče na temi sociooloških teorija devijantnosti. Kada učitelj primjeni teoriju na živote likova, stvarne ili zamišljene, tada povećava entuzijazam i interes učenika za školsko gradivo. Levly i Merenstein (2005:68) predlažu upotrebu izmišljenih priča jer se na taj način razvija mašta i kreativnost učenika. Učenicima su dodijelili priču koju su trebali analizirati uz pomoć zadane sociološke teorije. Svaka grupa dobila je drugi teorijski pristup. Na taj način svakog su učenika i njihovu vršnjačku skupinu pretvorili u stručnjake za jednu specifičnu teoriju. Osmislili su priču na način da su u nju uključili elemente svih odabranih teorija, ali su ostavili prostora i za imaginaciju učenika koja bi se mogla razviti prilikom povezivanja priče i teorije. Time su kod učenika željeli potaknuti angažman, razumijevanje i mogućnost

primjenjivanja teorija. Levely i Merenstein osmislili su priču koristeći specifične elemente poput analize obitelji, obiteljskih veza i društvenog okruženja. Vodili su se uvjerenjem da će priče koje su smještene u kontekst obitelji biti nešto s čim će se učenici moći povezati na osobnoj razini. Cilj im je bio brzo i efikasno podučiti teorije, te stvoriti uvjete u kojima će učenici biti u stanju povezati teorije s komponentama društvenog života. Upravo i cilj korištenja priča u nastavi sociologije, u ovom radu, je da učenicima omogućimo da povežu osobna iskustva ili iskustva svojih poznanika s nastavnim predmetom. Trebamo učenika potaknuti da osobni život i iskustvo sagleda u okviru šireg društvenog konteksta. Ovim putem ostvarujemo sociološku imaginaciju. Mills prema Kuvačiću (2004: 251,252) tumači kako pojedinci mogu razumjeti svoje vlastito iskustvo samo ako se smjeste u povijesno razdoblje u kojem žive jer postaju svjesni životnih šansi koje dijele s ostalim pojedincima. Sociološka imaginacija omogućuje pogled iznad vlastitog lokalnog okruženja i osobnosti, te nam omogućava da uočimo šire društvene strukture i odnose. Kada prema Storrs (2009:37) povežemo osobno iskustvo i sociološku imaginaciju na takav način kreiramo snažnu pedagogiju i vezu između učitelja i učenika. Sociologinja Storrs pripovijedanjem priča u nastavi uspješno je učenicima u Japanu objasnila pojam sociološke imaginacije. Njezin glavni cilj bio je pričanjem stvarnih priča učenicima predoči da su većina njihovih osobnih nevolja i neprilika zapravo povezani s javnim pitanjima. Poticala je učenike da prvo uoče svoje osobne nevolje, potom nevolje i neprilike drugih učenika, da pronađu ono što je svima zajedničko te da ih na taj način povežu sa širom perspektivom, s javnim pitanjima i problemima koji se pojavljuju na razini društva u cijelosti. Isto tako u ovom radu obrađivanjem teme maloljetničke delinkvencije, uporabom životnih priča maloljetnika, nastoji se postići da učenici budu u stanju iz pojedinačnog vidjeti mogućnost za generalizaciju, povezivati mikro i makro razine to jest individualna iskustva sa širim društvom. Na taj način potiče se kritičko i razborito vrednovanje određenog sociološkog primjera. Potiče se učenike da primjenjuju stečena znanja, aktivno sudjeluju, postavljaju pitanja, daju prijedloge i komentare u svim segmentima nastave. Prema prijedlogu nacionalnog kurikuluma nastavnog predmeta sociologije (2016:web) sociologija bi i trebala biti usmjerena na učenikov osobni razvoj poučavanjem sociološkim znanja, osvještavanjem suvremenih društvenih pojava i procesa.

3. Uvod u sociološke koncepte neophodne za razumijevanje devijantnosti

U ovom dijelu rada kratko će biti predstavljene osnovne sociološke koncepcije i termini koji bi trebali poslužiti kao teorijska podloga za razumijevanje narednih poglavlja ovog rada i dakako, u razumijevanju samog pojma devijantnosti. S obzirom na to da se devijantnost prije svega odnosi na odstupanje od normi, za početak je potrebno dobro razumjeti značenje i važnost normi u svakodnevnom životu. Prema Clinardu i Meieru (2011:10) društvene norme odnose se na očekivano ponašanje u određenoj situaciji, reguliraju društvene odnose i ponašanje. Članovi društva uče i prenose norme s generacija na generaciju. Inkorporiraju ih u vlastite živote i jezik, ideje i vjerovanja grupe kojoj pripadaju. „Za sve su kulture bitne ideje kojima se definira što je važno, vrijedno i poželjno. Te apstraktne ideje ili vrijednosti daju značenje i usmjeravaju ljude u interakciju s društvom…Norme su pravila ponašanja koja izražavaju ili utjelovljuju kulturne vrijednosti. Vrijednosti i norme zajednički određuju ponašanje u pojedinoj kulturi." (Giddens, 2007:23) Prema Clinardu i Meieru (2011:10) ljudi ne gledaju svijet samo svojim očima već ga poimaju u okvirima koji su oblikovani kulturom i drugim grupnim iskustvima. Čak ni moralne prosudbe općenito ne reflektiraju pozicije individualaca kao takvih, nego proizlaze iz grupe ili grupa kojima pojedinci pripadaju. Prema Clinardu i Meieru (2011:11) norme igraju integralne uloge u organizacijskim principima svih društava. Od malih plemenskih grupa sve do modernih društava. Skup normi koje zajedno prenose očekivanja o prikladnom ponašanju osobe u specifičnoj situaciji nazivamo društvena pravila. U nastavku rada termin norme koristit će se kao sinonim i za društvena pravila, te će time predstavljati sveukupnost pravila i očekivanog ponašanja u različitim društvenim situacijama. Norme koje pojedinac uči unutar obitelji, primarnih grupa, ponekad se razlikuju od normi i društvenih pravila u grupama vršnjaka, grupi na poslu ili političkoj grupi. Pojedinac sudjeluje u različitim društvenim grupama i pripadnost pojedinim grupama može smatrati važnijim nego članstvo u nekim drugim grupama, stoga osoba svoje ponašanje uglavnom prilagođava normama grupe koju smatra važnijom. Sociolozi Clinard i Meieru (2011:12) napominju kako norme definiraju ponašanja, aktere i stanja kao potencijalno prihvatljive ili neprihvatljive to jest devijantne. Te da se norme mogu mijenjati unutar individualnih i grupnih ponašanja koja vlastite norme stavljaju ispred normi drugih društvenih grupa.

Prema Clinardu i Meieru (2011:23) vrijednosti i norme mogu se bitno razlikovati u pojedinim kulturama, a isto tako i među društvenim grupama unutar jedne kulture. Ponašanja

koja su devijantna u jednoj grupi mogu biti sasvim normalna i prihvatljiva unutar neke druge grupe. Sociolozi takve različitosti nazivaju supkulturnim razlikama. Prema Clinardu i Meieru (2011:14) ponekad članovi unutar određene grupe dijele isti set vrijednosti, ali te vrijednosti pak ne dijeli i cjelokupno društvo unutar kojeg se nalazi ta društvena grupa. Upravo u takvim situacijama govorimo o supkulturi. Pojam supkulture odnosi se na kulturu unutar kulture, skup normi, vrijednosti i vjerovanja po kojima se supkultura razlikuje od dominantne kulture. Svojim svojstvenim sustavom vrijednosti razlikuju se od ostataka društva, ali njihovo djelovanje se odvija u okvirima šire društvene grupe kojoj pripadaju. Ovaj termin treba razlikovati od kontrakulture kojoj je svojstveno da djeluje u suštoj suprotnosti od dominantne kulture. „Kad su, međutim, vrijednosti, norme ili stil života neke grupe u potpunom raskoraku i proturječju s kulturom šire zajednice, govorimo o kontrakulturi. Članovi kontrakulturne grupe kritiziraju i odbacuju mnoge standarde šire kulture.“ Fanuko (2005:70) Pojava različitih supkultura i kontrakultura karakteristična je za moderna industrijska društva. Cohen prema Clinardu i Meieru (2011:15) tvrdi kako broj supkulturnih grupa raste u visoko diferenciranim i složenim društvima kada se nekolicina ljudi susretne sa sličnim problemima unutar dominantne kulture. U tom slučaju članovi supkulture formiraju kolektivno rješenje za probleme koji proizlaze iz dominantne kulture. Ovakav stav o pojavi supkulturnih grupa dijele i autori koji se bave delinkventnim supkulturnim grupama, supkulturama siromašnih slojeva društva i kriminolozi koji nastoje objasniti osnivanje supkulturnih grupa u institucijama koje se bave devijantnošću na primjer unutar zatvora. Clinard i Meier (2011:16) ukazuju na to da neke supkulture imaju jasnu vezu s određenim oblicima devijantnosti.

Društveno ponašanje, prema Clinardu i Meieru (2011:50), oblikuje se s jedne strane kao odgovor na očekivanja drugih čime se osoba konformira s društvenim normama, s druge strane društveno ponašanje oblikuje se i unutar socijalne interakcije u kojoj pojedinci mogu predvidjeti reakcije drugih te na temelju tih istih reakcija oblikovati vlastito ponašanje. Clinard i Meier (2011.50) navode primjer kad su dvoje ili više ljudi u međusobnoj interakciji svi su manje ili više svjesni zajedničkog vrednovanja ponašanja, u tom procesu i pojedinac svoje ponašanje prilagođava u odnosu na saznanja koja ima o vrijednostima ostalih sudionika interakcije. Upravo ovdje dolazimo do još jednog sociološkog termina koji se odnosi na igranje uloga. Naime igranje uloga je čin u kojem pojedinac svoje vlastito ponašanje prilagođava ponašanju koje se od njega očekuje u skladu s ulogom koju ima u društvu. Prema Giddensu (2007:85) društvena uloga predstavlja niz normi to jest kulturno definiranih prava i obaveza koje određuju kakvo se ponašanje očekuje od pojedinca s obzirom na

društveni položaj koji zauzima. Društvene uloge nam pomažu da na prikladan način oblikujemo ponašanje i prilagodimo ga očekivanjima svoje okoline. Normalno nitko se ne može ponašati u potpunosti u skladu s pravilima i normama koje se očekuju za određenu ulogu. Izvođenje uloga donekle je fleksibilno, ali ako osoba odstupa u velikoj mjeri od društveno uspostavljenih okvira tada dolazi do sankcija. Jedan društveni položaj uvijek je povezan s više uloga koje tvore set uloga. Prema Clinardu i Meieru (2011:49) svakodnevne aktivnosti ljudskih bića sastoje se od izvođenja seta uloga koje je osoba naučila i koje od nje drugi očekuju da ih ispunjava. Ljudi uče kako igrati određene uloge, uloge sina, muža, studenta, ali isto tako uče i kako igrati devijantnu ulogu, ulogu člana bande, alkoholičara i slično.

Učenje uloga odvija se u procesu socijalizacije. Prema Clinardu i Meieru (2011:50) socijalizacija se odnosi na učenje normi i pravila. To je proces u kojem članovi društva usvajaju znanja, ponašanja, vrijednosti i stavove potrebne za izvođenje društvenih uloga. Sve se to uči interakcijom s drugim članovim društva. „Socijalizacijom pojedinci postaju društvena bića, a društva osiguravaju kontinuitet i prenošenje kulture iz naraštaja u naraštaj. Jedan od najvažnijih učinaka socijalizacije jest razvoj ličnosti kao relativno stabilne složevine načina razmišljanja, osjećanja i ponašanja pojedinca…socijalizacijom izgrađujemo i stječemo osobni identitet i različite društvene identitete.“ (Giddens, 2007:82) Prema Clinardu i Meieru (2011:50) proces socijalizacije započinje u samom djetinjstvu kada osoba igra i preuzima razne uloge. Kasnije, tijekom života, osoba uči nove uloge, a odbacuje neke stare. Clinard i Meier (2011:49) naglašavaju da su sva ponašanja rezultat društvene interakcije to jest socijalizacije. Ljudi oblikuju svoja ponašanja kao odgovore na zahtjeve i očekivanja drugih. Unutar grupnih iskustva ljudska bića postaju ovisna jedni o drugima zbog ljudskih udruženja, komunikacije i socijalne interakcije. Devijanti i nedevijanti izvršavaju različite društvene uloge koje predstavljaju ponašanje koje društvo očekuje od osobe na temelju određene pozicije ili trenutnog statusa kojeg ima u grupi. „Primarna socijalizacija ostvaruje se u prvim godinama života i izuzetno je važna za dalji razvoj pojedinca. Sastoji se u učenju govora i razvoju misaonih sposobnosti, internalizaciji kulturnih vrijednosti i normi, emocionalnoj stabilizaciji te vrednovanju uloga i stajališta drugih ljudi. Sekundarna socijalizacija započinje u kasnijem djetinjstvu, kad djeca, osim s članovima najuže obitelji, češće dolaze u dodir i s drugim ljudima.“ Fanuko (2005: 102) Socijalizacija započinje u obitelji, a kasnije se nastavlja utjecajem škole, vršnjačkih grupa, šire socijalne zajednice i formalnih i neformalnih institucija.

3.1. Definicija devijantnosti

Prema Clinardu i Meieru (2011:7) devijantnost je odstupanje od normi koje vodi do društvenog neodobravanja i do negativnih sankcija. Prema Veladžić (2013:153) devijantna djela se pojavljuju u različitim formama, ali svaki oblik devijantnosti odnosi se na kršenje određenih normi. Definicija podrazumijeva i društveno neodobravanje i društvenu reakciju na neodobravanu akciju. Ključan element u definiranju devijantnosti je koncept normi. Prema Clinardu i Meieru (2011:16) devijantnost se ne odnosi na jedinstvenu vrstu ponašanja, već nasuprot na uobičajena ponašanja koja neke od grupa smatraju devijantnima. Iz razloga što se norme odnose na relativne prosudbe ograničene na neku grupu, mjesto i vrijeme, i devijantnost je također relativan fenomen. Ljudi se odnose prema devijantnosti na temelju grupnih i društvenih normi, kako se mijenjaju norme isto tako mijenja se i kriterij devijantnosti. Devijantni događaji mogu imati različite oblike, svaki od oblika krši određene norme. Potencijalno devijantnih djela može biti koliko god ima normi u nekom društvu koje se mogu prekršiti. Prema Clinardu i Meieru (2011:24) je li nešto devijantno ili nije unutar sociologije označuje se u odnosu na društvene grupe i njihove društvene norme. U pojedinom trenutku svako djelo unutar određene grupe može biti označeno kao devijantno. Autori naglašavaju kako su svjesni da će se većina složiti s tim da su ubojstvo i alkoholizam devijantni, dok se s druge strane velik broj ljudi zasigurno ne bi složio i da su na primjer homoseksualnost i konzumiranje marihuane također devijantni. Prema Clinardu i Meieru (2011:29) pijenje piva devijantno je na primjer za baptističke svećenike koji slave uspješnu kampanju prikupljanja novca za crkvu, ali nije devijantno za nogometni tim koji slavi pobjedu. Spolni odnos nije devijantan za parove koji su u braku, ali je za svećenike. Devijantnost je relativan koncept. Nešto što je devijantno za jednu grupu možda neće biti devijantno za nekog drugog. Prema Giddensu (2007:27) u sklopu sociologije o devijantnoj ulozi možemo govoriti kao o bilo kojoj drugoj ulozi koju osoba posjeduje. Svi izvodimo velik broj društvenih uloga u svakodnevnom životu. Nitko nije devijantan cijelo vrijeme, devijantna uloga kao i sve druge uloge, samo ponekad se pojavljuju u djelima koje ljudi izvode. Neki ljudi devijantne uloge izvode učestalije nego drugi, ali nitko se ne ponaša devijantno cijelo vrijeme. „Nijedno se društvo kao što je već istaknuto ne može jednostavno podijeliti na one koji odstupaju od normi i one koji ih poštuju. Većina nas u nekim slučajevima krši općenito prihvaćena pravila ponašanja. Možda smo u nekom trenutku ukrali neku sitnicu, na primjer iz

dućana ili s posla, poput uredskog papira ili olovaka. U nekom trenutku svog života možda smo prekršili propisanu brzinu vožnje, strašili nekog anonimnim telefonskim pozivima ili pušili marihuanu.“… „Nitko ne krši sva pravila, kao što se nitko ne pokorava svim pravilima.“ (Giddens, 207:203) Prema Veladžić (2013:154) u svakodnevnom životu svaki pojedinac obavlja brojne društvene uloge. U isto vrijeme, jedna osoba može biti student, korisnik usluga, prijatelj, ali ponekad može biti i devijantna osoba. Niko se ne ponaša devijantno cijelo vrijeme, devijantne uloge, kao i sve ostale uloge, pojavljuju se samo ponekad kao dio nečijeg života. Neki pojedinci igraju devijantne uloge više od drugih, ali ni oni ne krše stalno društvene norme. Autor navodi primjer člana organizirane kriminalne grupe, pored činjenice da član takve grupe krši zakon i društvene norme on također ima i ulogu vjernog supruga ili uzornog roditelja. Jednom kada osoba stekne identitet alkoholičara ili kriminalaca sve njegove ostale uloge koje ima počinju se organizirati oko devijantne uloge. Tada devijantna uloga preuzima glavnu ulogu u životu pojedinca. Tek tada možemo reći za neku osobu da je devijantna. Ovdje valja spomenuti pojmove primarne i sekundarne devijantnosti. Prema Clinardu i Meieru (2011:41) primarna devijantnost odnosi se na osobu koja je počinila neko devijantno djelo, ali ne poima sebe kao devijantnu osobu, ne identificira se s tom ulogom. Sekundarna devijantnost odnosi se na pojedinca koji na primjer svoju devijantnu ulogu jača sudjelovanjem u nekoj od devijantnih supkulturnih grupa gdje se njegova devijantna uloga izrazito prolongira naspram drugih uloga koje ima. Ljudi stječu devijantnu ulogu tokom vremena. Često se u početku polako integriraju u neke od devijantnih supkulturnih grupa unutar kojih vremenom usvajaju karakteristične norme, načine razmišljanja, vjerovanja ili stilove odijevanja. U tom procesu osoba stvara svijest o sebi kao devijantnoj osobi, od svih uloga koje ima najviše se identificira s devijantnom ulogom. U trenutku kada i okolina počinje gledati na pojedinca kroz njegovu devijantnu ulogu tada devijantnost najčešće počinje zauzimati centralnu ulogu u identitetu pojedinca. Jednom kada osoba u društvu postane označena kao devijantna to uvelike mijenja i način na koji se okolina odnosi prema njoj. Neki ljudi upravo zbog reakcije okoline ne žele da im devijantna uloga postane dio identiteta, stoga strogo odvajaju devijantna djela od svakodnevnog života. Čak i kada se osoba prestane baviti devijantnim aktivnostima, nakon odslužene zatvorske kazne ili izlaska iz komune, na njega se u zajednici gleda kroz stigmu devijantne osobe bez obzira na to što je u potpunosti prestala s takvim načinom života. Prema Clinardu i Meieru (2011:57) u društvu generalno vlada stigma prema devijantnim osobama. Iz tog razloga devijantne osobe ponekad nastoje zaštititi svoj ugled. Stoga autori razlikuju nekoliko mehanizama prikrivanja devijantnosti. Prvi od njih je tajnost to jest skrivanje postupaka. Kao primjer autori navode

ovisnike o heroinu koji skrivaju tragove igala na rukama, striptizete koje od svojih muževa ili očeva skrivaju svoj posao kako bi izbjegle neodobravanje i osudu. Drugi način prikrivanja devijantnosti može se prepoznati u postupcima devijantne osobe koja nastoji svoju aktivnost prikriti legitimnim vanjskim izgledom. Alkoholičari koji, kako bi odvratili sumnju, ne piju ispred svojih prijatelja. Toples plesačice koje susjedima ili prijateljima priznaju da rade u klubu, ali ne kao plesačice već na primjer kao konobarice. Kao treći mehanizam prikrivanja sociolozi Clinard i Meieru (2011:57) navode racionalizaciju i neutralizaciju. O racionalizaciji se govori kada se devijantni čin opravdava nakon što je napravljen. Na primjer kada osoba koja je počinila krađu kaže da trgovina iz koje je otuđio određene predmete može sebi priuštiti taj gubitak jer ima osiguranje koje pokriva takve gubitke. Neutralizacija prethodi samom devijantnom činu. Na primjer toples plesačica započinje s radom u noćnom klubu s ciljem da zarađeni novac uloži u obrazovanje i odgoj djeteta. Kao posljednji mehanizam autori Clinard i Meier (2011:60) navode promjenu iz devijantnog u nedevijantno ponašanje. Kriminalci koji se vrate ispravnom životu, prostitutke koje se udaju i prestanu se baviti tim poslom ili alkoholičari koji izbjegavaju alkohol.

Unutar pojma devijantnog ponašanja s ciljem razumijevanja tematike obrađene u ovom radu potrebno je još i objasniti sami koncept i pojam maloljetničke delinkvencije. „Za razliku od devijantnog ponašanja, delinkventno ponašanje je krivično djelo protiv života i tijela, protiv dostojanstva i ličnosti, privatne i društvene imovine.“ (Jurić Šimunić prema Lalić i Nazor, 1997:115) Prema vrsti kaznenog djela Singer i suradnici (2008:35) razlikuju imovinska kaznena djela, kaznena djela nasilja, razbojništvo i zloporabu opojnih droga. Singer i suradnici (2008:71) u svom radu pojedinačno nabrajaju kaznena djela kao što su: nanošenje teških tjelesnih ozljeda, posjedovanje opojnih droga, prodaja i stavljanje u promet opojnih droga, omogućavanje konzumiranja opojne droge, bludne radnje, krađe, teške krađe, razbojništvo, oštećenje tuđih stvari, izazivanje prometne nesreće, krivotvorenje isprave i nasilničko ponašanje. Osim prethodno navedenog u daljnjem radu i pijenje alkohola i pušenje tretiraju se kao devijantno ponašanje. „Konzumiranje alkohola i duhana promatramo kao devijantno ponašanje zbog društvenih normi koje to ponašanje u mlađih tinejdžera određuju nepoželjnim i prijetećim njihovom zdravlju.“ (Lalić i Nazor, 1997: 111) Singer i suradnici (2008:360) također se bave temom maloljetničke delinkvencije to jest delinkvencije mladih. Pod tim pojmom obuhvaćene su osobe mlađe od dvadeset jedne godine života osumnjičene za počinjenje kaznenog djela.

3.2. Socijalna kontrola i sankcije

Kada unutar sociologije želimo dati odgovore na pitanja zašto se ljudi pridržavaju pravila i normi čak i u situacijama kada im ne idu u korist ili s druge strane zašto ljudi krše zakone, uglavnom se uvijek služimo pojmom socijalne kontrole. „Socijalna kontrola je skup sredstava kojima se nastoji osigurati da većina članova društva poštuje norme.“ (Giddens, 2007: 98) Prema Clinardu i Meieru (2011: 32) razlikujemo dva osnovna procesa socijalne kontrole, internalizaciju društvenih normi putem socijalizacije i izvanjski utjecaj u obliku društvenih sankcija uz pomoć kojih se održava društvena kontrola. Internalizacija društvenih normi odnosi se na spontano i nesvjesno učenje i prihvaćanje društvenih normi. Prema Fanuku (2005:96) procesom socijalizacije većina ljudi internalizira društvene norme, tako da poštuje pravila po navici i ne razmišljajući o njima. Internalizacija to jest pounutrenje znači da se norme ne doživljavaju kao izvanjska prinuda već postaju dio strukture ličnosti. Osoba uči mehanizme društvene kontrole kao što su običaji, tradicija, vjerovanja, ponašanja i vrijednosti grupe kojoj pripada interakcijom s njenim članovima. Ljudi se većinu vremena ponašaju u skladu s normama u prvom redu iz razloga što su naučili sadržaj određenih normi i prihvatili ih kao svoje vlastite te ih ustvari uzimaju zdravo za gotovo. Prema Clinardu i Meieru (2011: 32) u ovom slučaju ljudi se pridržavaju pravila i normi društva i izbjegavaju devijantnost neovisno o očekivanjima i reakcijama drugih. Kako se naime, kao što je već spomenuto, ne ponašaju svi u skladu s društvenim normama društvo koristi sankcije uz pomoću kojih iskazuje svoju društvenu reakciju prema neželjenom ponašanju. „Sankcija je svaka reakcija drugih na ponašanje pojedinca ili grupe koja za cilj ima osiguranje poštivanja normi.“ (Fanuko, 2005: 96) Prema Clinardu i Meieru (2011:32) sankcije mogu biti pozitivne i negativne. Pozitivne nagrađuju i ohrabruju osobe zbog ponašanja koja se konformiraju s društvenim normama, a negativne za cilj imaju odvratiti osobu od ponašanja koje odstupa od normi. S obzirom na izvor iz kojeg sankcije dolaze možemo ih podijeliti i na formalne i neformalne. O formalnim sankcijama je riječ kada postoji službeno tijelo koje regulira da se poštuju određene norme na primjer crkvene organizacije, politička država ili obrazovne ustanove, a neformalne sankcije dolaze od strane grupe ili individue u obliku, na primjer, ogovaranja osobe koja je prekršila norme. S obzirom na to da postoje različite vrste devijantnih djela postoje i različiti oblici sankcija. Pozitivne i negativne sankcije mogu biti i formalne i neformalne i obrnuto. Ovdje ćemo se poslužiti konkretnim primjerom kojeg Clinard i Meier (2011:33) navode u knjizi. Pozitivna formalna sankcija može biti povišica

plaće, a pozitivna neformalna pohvala. Negativna formalan sankcija je otpuštanje s radnog mjesta, a negativna neformalna kritika. U kombinaciji formalne i neformalne sankcije značajno mogu utjecati na ponašanje. Katkada prema autorima neformalne sankcije mogu biti posebno efektne, primjerice ogovaranje i ruganje ili strah od istog može pomoći u sprječavanju devijantnog ponašanja u manjoj društvenoj grupi gdje se svi međusobno poznaju i svakodnevno stupaju u interakciju licem u lice. „Mada nisu toliko vidljive kao formalne, neformalne sankcije izuzetno su važne za poštivanje normi jer se norme ostvaruju upravo u svakodnevnom ponašanju.“ Clinard i Meier (2011:33) u tekstu također navode i studiju koja je pokazala da je dječacima u adolescentskoj dobi veću brigu zadavalo što će njihovi roditelji misliti o njima zbog devijantnog ponašanja nego zbog formalnih posljedica koje će snositi zbog na primjer policijskog uhićenja.

Devijantnost je oblik koji se konstantno mijenja, izaziva različite stupnjeve neodobravanja. Kako bismo razumjeli ponašanja ili uvjete koji izazivaju neodobravanje potrebno je razumjeti još jedan sociološki termin, a to je društvena moć. Prema Clinardu i Meieru (2011:13) moć se može definirati kao mogućnost donošenja izbora na temelju posjedovanja kontrole nad političkim, ekonomskim i društvenim resursima. Ljudi koji imaju novac, obrazovani su i imaju društveni utjecaj općenito posjeduju veću moć nego oni koji ne posjeduju te iste resurse. Moćni ljudi zahvaljujući svom utjecaju često definiraju standarde koji određuju što je devijantno, također češće pronalaze devijantnost u postupcima onih koji posjeduju puno manju moć u društvu nego oni. Na temelju toga se na primjer stvara javno mišljenje koje kriminal bijelih ovratnika i velikih kompanija smatra manje ozbiljnim problemom od uličnog kriminala bez obzira na to što kriminal moćnika može i najčešće uzrokuje veće financijske gubitke nego ulični kriminal. Kako bi objasnili spomenuto Clinard i Meier (2011:13) na slikovit način objašnjavaju moguće razloge zbog kojih se moćnicima rijetko pripisuje počinjenje zločina. Odvjetnici, doktori i pripadnici sličnih profesija najčešće izbjegnu etiketu zločinaca. Razloge tome pronalaze u tome što osobe u društvu ljude na takvim pozicijama ne percipiraju kao zle i sklone počinjenju zločina, takve osobine se najlakše pripisuju osobama iz nižih slojeva društva. Zločin počinjen od strane osoba koje zauzimaju visoke društvene položaje naziva se zločin bijelih ovratnika. Takve osobe za svoje zločine najčešće snose kazne i posljedice propisane administrativnim zakonom poput oduzimanjem dozvola za rad na određeno vrijeme. Nadalje ljudi smatraju zločine počinjene kemijskom olovkom poput pronevjere manje ozbiljnima nego one počinjene pištoljem poput pljačke.

4. Teorijski pristupi devijantnosti

Na samom početku teorijskih tumačenja i pristupa devijantnosti predstavljene su teorije koje iz nesocioloških perspektiva pristupaju pojmu devijantnost. U cjelokupnom radu naglasak je na sociološkim konceptima i perspektivama, nesociološke teorije prikazane su iz razloga da učenicima omoguće uvid u širu sliku o pojmu devijantnosti te da mogu vidjeti kako se navedenom pojmu pristupa i iz drugih područja znanosti. U nastavku su u kratko predstavljeni psihijatrijski i psihoanalitički pristup te psihološka i biološka objašnjenja devijantnosti. Uz svaki od navedenih pristupa predstavljene su i najistaknutije sociološke kritike svakoga od njih.

4.1. Psihijatrijski i psihoanalitički pristup devijantnosti

Psihijatri osobama koje se ponašaju devijantno pristupaju kao prema pacijentima s psihološkim bolestima. Prema Clinardu i Meieru (2011:64) psihijatrijsko objašnjenje devijantnosti polazi od toga da svaka osoba ima potrebe za emocionalnom sigurnošću. U slučaju da te potrebe ostanu neispunjene, pogotovo u vrijeme ranog djetinjstva, dolazi do razvijanja abnormalnog obrasca ponašanja. Psihijatri tvrde da iskustva iz djetinjstva poput emocionalnih sukoba uglavnom određuju strukture ličnosti, a time i obrasce ponašanja u kasnijem životu. Clinard i Meier (2011:65) navode kako se unutar ovog teorijskog pristupa devijantnosti pristupa kao skrivenom problemu. U ovom slučaju devijantnost je simptom neke psihološke bolesti koja utječe na pojedinca ako je stručnjaci ne otkriju i ne liječe na vrijeme. Prema psihoanalitičarima antisocijalno ponašanje proizlazi iz nesvjesnog dijela uma, a ne iz svjesnih mentalnih aktivnosti. Utemeljitelj psihoanalize Sigmund Freud prema Clinardu i Meieru (2011:65) vjerovao je kako iskustva iz djetinjstva imaju glavnu ulogu u izgradnji identiteta. Pokušao je objasniti poremećaje u ponašanju putem analize nesvjesnog dijela uma pojedinca. Spomenutu analizu pokušavao je ostvariti putem razgovora prilikom kojeg bi osoba u prisutnosti stručne osobe sjećanjima i refleksijom uspijevala otkriti svoje unutarnje osjećaje. Prema Clinardu i Meieru (2011:66) psihoanalitičari ističu kako se normalna osobnost razvija u različitim stadijima. Neki ljudi, međutim, ne ostvaruju zadovoljavajući napredak u svim fazama razvoja osobnosti te kao posljedicu toga doživljavaju sukobe i

poteškoće s osobnošću. Stoga psihoanalitičari devijantne aktivnosti pripisuju nesvjesnim pokušajima za zadovoljenjem neriješene infantilne želje.

Prema Clinardu i Meieru (2011:66) sociološki kritičari objašnjavaju da psihijatrijsko objašnjenje devijantnog ponašanja zamagljuje granicu između bolesti i relativno jednostavnih devijacija u ponašanju od normi. Devijantno ponašanje tako postaje kriterij za dijagnozu mentalnih abnormalnosti. U tom smislu, odstupanje od normi, poput nezakonitog ponašanja kao što su delinkvencija i kriminal, implicira neke bolesti ili mentalna odstupanja. Ističu kako počinjenje devijantnih djela ne mora nužno značiti postojanje mentalnih problema isto kao što ni ponašanje u skladu s društvenim normama ne znači da kod određene osobe ne postoje mentalni problemi. Druga kritika psihijatrijskog i psihoanalitičkog pristupa navodi nepouzdanost psihijatrijske dijagnoze i neuspjeh psihijatara da se međusobno dogovore oko objektivnih kriterija za procjenu stupnja zdravog mentalnog stanja od odstupanja. Nedostatak objektivnih kriterija za mentalne poremećaje ili mentalno zdravlje omogućuje psihijatrima da izjednače bolesti s devijantnim ponašanjima poput delinkvencije i kriminala.

4.2. Psihološko objašnjenje devijantnosti

Prema Giddensu (2007:206) psihološke teorije tragaju za objašnjenjem devijantnosti unutar samog pojedinca, a ne unutar društva. Nastoje odrediti predispozicije za devijantno ponašanje na temelju proučavanja tipova ličnosti. Mnoga psihološka istraživanja pokušavaju kreirati testove pomoću kojih bi se mogle identificirate osobine koje razdvajaju devijantno ponašanje od ne devijantnog. Prema Clinardu i Meieru (2011:68) psiholozi često nastoje objasniti većinu delinkventnog i kriminalnog ponašanja kao rezultate određenih abnormalnosti u psihološkim strukturama pojedinaca. Međutim teško je odrediti niz osobina ličnosti pomoću kojih bi bilo moguće razlikovati devijantnu osobu od ne devijantne. Prema Clinardu i Meieru (2011:68) jednako kao što i neki biološki čimbenici potencijalno mogu utjecati na razvoj devijantnog ponašanja isto takav utjecaj mogu imati i određene osobine ličnosti, ali njihov utjecaj ne može se promatrati bez šireg društvenog konteksta.

Prema Haralambosu (2002:252) psihološka objašnjenja u nastojanju da objasne devijantnost zanemaruju društvene i kulturne čimbenike. Prema Clinardu i Meieru (2011:69) sociološka kritika psihološkog pristupa devijantnosti bazira se na tome da ljudsko ponašanje rezultira

ponajprije iz promjenjivih, društveno određenih uloga. Psihološka teorija ne objašnjava kako devijantna osoba usvaja određeno ponašanje, na primjer kako uči tehnike krađe. Također studije ne pokazuju karakteristike koje su svojstvene samo za devijantnost. Na primjer neka devijantna osoba pokazuje emocionalnu nesigurnost, ali isto tako ju pokazuje i osoba koja nije devijantna. S druge strane neke devijantne osobe izgledaju kao potpuno emocionalno stabilne osobe.

4.3. Biološka objašnjenja devijantnosti

Prema Haralambosu (2002:351) glavna razlika biološke i psihološke teorije je u tome što psihološke teorije tvrde da bolest i abnormalnosti koje uzrokuju devijantno ponašanje potječu iz mentalnih procesa, a biološke teorije ih tumače kao rezultat tjelesnih razlika. Prema Clinardu i Meieru (2011:61) biološka perspektiva zauzima suprotan stav u odnosu na sociološku teoriju o ljudskom ponašanju. Zagovornici ove perspektive tvrde da su određene forme devijantnog i antisocijalnog ponašanja uočljive u fizičkim anomalijama, tjelesnim i kemijski sastavima i u nasljednim osobinama pojedinca. Smatraju da specifične biološke nasljedne osobine utječu na alkoholizam, ovisnost o drogama, na neke tipove mentalnih poremećaja i devijacije na području seksualnosti. Biološka objašnjenja devijantnosti posebno su se referirala na istraživanja o alkoholizmu i kriminalu. „Neki od prvih pokušaja da se objasni kriminal bili su biološki po karakteru. Oni su se usmjeravali na urođene kvalitete pojedinca kao na izvor zločina i devijantnosti.“ (Giddens, 2007:205) Prema Clinardu i Meieru (2011:61) rezultati studija o obitelji; usvajanju i blizancima sugeriraju kako genetski čimbenici mogu utjecati na ponašanje kroničnih alkoholičara, ali ne i na druga devijantna ponašanja. Znanstvenici su pokušali pronaći genetski marker alkoholizma koji predstavlja gen ili dio gena putem kojeg se prenosi sklonost alkoholizmu. Prema Clinardu i Meieru (2011:62) dosadašnja istraživanja nisu uspjela identificirati specifičan gen alkoholizma zbog kojeg bi pojedinac mogao imati predispozicije za alkoholizam. Kada je riječ o genetskoj predispoziciji za počinjenjem zločina autori pak navode rezultate studija provedenih u biološkim i usvojenim obiteljima koji pokazuju da ipak postoji određena genska predispozicija za zločin. Studija o usvojenim obiteljima pokušala je odvojiti genetske utjecaje od utjecaja okoline. Dokumentirajući živote usvojene djece, čiji su biološki roditelji kriminalci, došli su do zaključka da su takva djeca sklonija kriminalu nego ona čiji biološki roditelji nemaju kriminalnu povijest.

Sociolozi Clinardu i Meieru (2011:62) cijelo poglavlje svoje knjige posvetili su alkoholizmu u kojem govore o tome da je problem pijenja uglavnom naučeno ponašanje, a ne biološki determinirano. I ako postoji genska predispozicije za alkoholizam i dalje socijalni i psihološki elementi u interakciji s genetskim čimbenicima uvelike utječu na ponašanje sklono alkoholizmu. Određeni genski markeri mogu imati utjecaj tek u slučaju kada bi se spojili s određenom osobnom dimenzijom ili u određenom društvenom kontekstu kao što su društvena klasa ili specifična situacija u zajednici. „Nedvojbeno je da biokemija mozga i ozljede mozga mogu utjecati na ponašanje, ali sami po sebi biološki čimbenici ne mogu objasniti zločin. Veza je između biologije i kriminaliteta neizravna posredovana društvenim čimbenicima." (Haralambos, 2002:351)

5. Sociološke teorije devijantnosti

U ovom dijelu rada predstavljene su sociološke teorije koje nastoje dati objašnjenje društvenih stanja koja određuju devijantnost, odgovoriti na pitanje kako društvo definira devijantnost i na koji način su društvene grupe i supkulture povezane s devijantnosti. Protumačiti način na koji drugi reagiraju na devijaciju od normi i kako sami devijanti zauzimaju svoje uloge. Dakako, ne postoji jedinstvena ili univerzalna teorija koja objašnjava sve situacije i daje odgovore na sva pitanja. Svaka od teorija predstavljenih u nastavku ima svoje prednosti i nedostatke, ali zajedno čine nezaobilazne teorijske perspektive devijantnosti. Konkretno u ovom dijelu rada možda je riječ o netipičnom predstavljanju sociooloških teorija, s obzirom na to da su izostavljena imena značajnih autora u određenim teorijskim pristupima. Teorije su prezentirane i objašnjene na način koji bi učenicima trebao biti razumljiv. Riječ je o učenicima koji se po prvi puta susreću s predmetom sociologije, s toga se nastoji staviti naglasak na temeljne značajke pojedinih teorija koje će u kasnijem radu moći primijeniti i prepoznati na konkretnoj situaciji. Iz tog razloga predstavljeni su samo teorijski pristupi bez imena teoretičara. „Polazimo uvijek od iskustva učenika. Zato je neophodno utvrditi učenikova predznanja." (Itković, 1997:121)

5.1. Teorija anomije i strukturalnog pritiska

Prema Clinardu i Meieru (2011:75) teorija anomije objašnjava devijantnost na način da ju povezuje s načelima društvene dezorganizacije. Na taj se način tumače različiti oblici

devijantnosti kao što su: kriminal, alkoholizam, ovisnosti, samoubojstva, mentalni poremećaji i slični. Temeljna ideja od koje polazi teorija anomije je da elementi društvene strukture potiču devijantnost čineći devijantno ponašanje prihvatljivom prilagodbom za život u društvu. Devijantnost je rezultat pritiska kojeg stvaraju određene društvene strukture. Stoga do anomije dolazi kada se veći naglasak stavlja na postizanje određenog cilja, a ne i na legitimna i kulturno prihvaćena sredstva kojima se dolazi do cilja. Kao posljedica toga kulturno prihvaćene ciljeve nastoji se postići različitim oblicima devijantnog ponašanja. Poput prostitucije, kriminala ili preprodaje opojnih sredstava. S obzirom na izbor društveno prihvaćenih ciljeva i sredstava za postizanje cilja unutar ovog teorijskog pristupa sociolozi Clinard i Meier (2011:75) razlikuju pet tipova odgovora putem kojih se članovi anomijskog društva prilagođavaju društvenoj situaciji. Prvi je konformizam koji se odnosi na prihvaćanje i ciljeva i sredstva. Ritualizam podrazumijeva pridržavanje institucionaliziranih sredstava, ali napuštanje ili zanemarivanje kulturno definiranih ciljeve. Dakle, ritualisti su osobe koje se ponašaju u skladu s društvenim očekivanjima, ali pritom ne misle o ostvarivanju materijalnog uspjeha. Obavljaju svakodnevne funkcije ne misleći da bi mogli prekršiti neke od društvenih normi čak niti pod cijenu ostvarivanja materijalne dobit. Inovacija se pak odnosi na prihvaćanje ciljeva, ali na napuštanje dozvoljenih sredstava. To su situacije u kojima se zbog niskog društvenog status i nedovoljnih primanja pojedinac okreće nelegitimnim načinima zarađivanja novca. Krađi, provalama, pljačkama, organiziranom kriminalu, prostituciji i sličnim oblicima devijantnog ponašanja. Pobuna se referira na odbacivanje i kulturnih ciljeva i sredstava. Ljudi nastoje uspostaviti nove ciljeve putem kojih mijenjaju postojeću društvenu strukturu. Prema Clinardu i Meieru (2011:75) konkretan primjer pobune bili bi radikalni ili revolucionarni društveni pokreti. Na posljetku dolazimo i do pojma povlačenja koji se odnosi na odbacivanje i ciljeva i sredstava. Kako autori naglašavaju u ovom slučaju najčešće se govori o privatnom nego grupnom ili subkulturalnom tipu odgovora. Ovdje je riječ o ljudima koji su se potpuno povukli iz društva i moguće pritom možemo govoriti o konzumiranju droge, alkohola, mentalnim poremećajima pa čak i samoubojstvu. „Ista osoba može, ovisno o prilikama, izabrati bilo koji od ovih pet odgovora. Teorija strukturalnog pritiska pruža nam uvide u to kako društvo – načinom strukturiranja ciljeva i mogućnosti njihova postizanja-pridonosi pojavi devijantnosti.“ (Bilješke, 2016.)

5.2. Konfliktna teorija

Prema Clinardu i Meieru (2011:81) unutar konfliktne teorije ponajprije se stavlja naglasak na oblikovanje i podrijetlo pravila i normi, a samo devijantno ponašanje stavljeno je u drugi plan. Temeljna ideja na kojoj se izgrađuje ovaj teorijski pristup devijantnosti je neravnomjerna distribucija moći unutar različitih društvenih grupa. Određene grupe posjeduju veću količinu društvene moći. To im daje za pravo da oblikuju pravila i zakone koji idu u njihovu korist i pomažu im u očuvanju moći. Konfliktna teorija društvo tumači kao skup društvenih grupa koje su zbog svojih suprotstavljenih interesa u konstantnom međusobnom konfliktu. Rezultat čega je i definicija devijantnosti koja izravno proizlazi iz klasnih konflikta između moćnih i manje moćnih društvenih grupa. S obzirom na takvo tumačenje većina teoretičara koji pojam devijantnosti tumače u okviru konfliktne teorije oslanjaju se u određenim aspektima na marksizam. Koji unutar svojih teorijskih pristupa društvo vidi kao klasnu borbu buržoazije i proletarijata. Buržoazija predstavlja vladajuću klasu koja posjeduje ekonomsku moć i ima utjecaj nad društvenim, političkim i ekonomskim institucijama, a proletarijat podrazumijeva radnike čiji rad buržoazija koristi kako bi se bogatila. Autori knjige *Nove kriminologije*, koja predstavlja teorije konflikta, prema Giddensu (2007: 211 i 212) oslanjaju se na elemente marksističe misli. Time žele dokazati da se devijantnost svjesno odabire i da je po svojoj prirodi politizirana. „Oni odbacuju ideju da je devijantnost određena čimbenicima popu biologije, ličnosti, anomije, socijalne dezorganizacije ili etikete. Pojedinci zapravo, tvrde oni, aktivno odabiru devijantno ponašanje zbog reakcije na nejednakosti kapitalističkog sustava.“ Giddens (2007: 211 i 212) Prema tome svi oblici devijantnosti društveno su konstruirane kategorije. Prema Clinardu i Meieru (2011:87) nejednakost u posjedovanju moći i materijalnih sredstava u kapitalističkom društvu vodi ka svim oblicima devijantnog ponašanja, od uličnog kriminala do složenijih oblika poput korporativnog kriminala. Moć je glavna značajka koja omogućuje da se određeno ponašanje odredi kao devijantno. Što ne znači da moćni i bogati ne krše zakone, naprotiv, ali oni najčešće izbjegnu sankcije za počinjena djela, dok se s druge strane iste te radnje učinjene od strane manje moćnih smatraju devijantnima. Cijeli sustav društvene kontrole koji podrazumijeva sustav kaznenog pravosuđa, psihijatre, savjetnike, vjerske dužnosnike i roditelje obično podržava interese kapitalističkog sustava, a ne interese siromašnih i društveno marginaliziranih članova društva. Prema Clinardu i Meieru (2011:87) upravo zanemarivanje potreba slabijih i siromašnijih društvenih grupa koje su marginalizirane i suočene s lošim životnim uvjetima

povod je pripadnicima tih grupa da se okreću kriminalu i različitim oblicima takozvanog bijega od stvarnosti koji se manifestira konzumiranjem alkohola i droga te ponekad samoubojstvom. Rješenje za mnoge oblike devijantnosti koje proizlazi iz konfliktne teorije je svođenje razlika između bogatih i siromašnih na minimum te ujedno i reforma sustava društvene kontrole koji bi trebao imati veću odgovornost za potrebe slabijih i siromašnijih društvenih grupa.

5.3. Teorija etiketiranja

Prema Clinardu i Meieru (2011:88) u procesu definiranja devijantnosti glavnu ulogu ima reakcija društva na određeno ponašanje. Unutar ovog teorijskog pristupa nije važan čin, već društvena reakcija na čin. Dakle, devijantan je onaj kome je devijantna etiketa uspješno dodijeljena, a devijantno ponašanje je ono ponašanje koje je označeno kao devijantno. Teoretičari ovog pravca ne definiraju devijantnost u odnosu na ponašanja kojima se krše društvene norme već devijantnost definiraju u odnosu na reakcije i sankcije društva koje su usmjerene prema određenim djelima i postupcima. Ne ulaže se trud kako bi se objasnili razlozi i motivacija pojedinaca zbog kojih su prekršili norme i zakone, najvažnije je utvrditi proces u kojem društvo određeno ponašanje definira kao devijantno. Teorija etiketiranja također se naziva i interakcionističkom perspektivom. "Interakcionisti usmjeravaju svoje zanimanje na interakciju između devijanata i društvene skupine koja ih definira kao devijante." (Lalić i Nazor, 1997:35) Prema Clinardu i Meieru (2011:91) teorija se usredotočuje na posljedice interakcije devijantne osobe i konvencionalnog društva, osobito pak na interakciju s agensima društvene kontrole kao što su policijski dužnosnici, psihijatri, savjetnici, svećenici, ministri i učitelj, uglavnom svi oni članovi društva koji provode društvene sankcije prema pojedincima koji su počinili devijantno djelo. „Oni tehnički reagiraju samo na ponašanje, ali u praksi također upravo svojom reakcijom etiketiraju pojedince koji su napravili nešto devijantno." (Clinard i Meier, 2011: 92)

Prema Clinardu i Meieru (2011:89) unutar ovog teorijskog pravca usmjerava se i interes na karakteristike društvenih reakcija koje su iskusili pojedinci kojima su dodijeljene etikete devijantnosti i na posljedice koje etiketiranje ima na buduće devijantno ponašanje pojedinaca. Etiketa na primjer delinkventa, kriminalca ili ovisnika koja se dodijeli pojedincu može imati ozbiljan utjecaj na daljnji tijek njegova devijantnog ponašanja. Prema

teoriji etiketiranja devijantna etiketa može uzrokovati osnovne promjene u načinu na koji pojedinac percipira devijantnost. U tom smislu razlikujemo dva pojma, primarnu i sekundarnu devijantnost. O primarnoj devijantnosti govorimo kada osoba sudjelujući u devijantnom ponašanju, prekrši društvene norme, ali osoba ujedno i normalizira to ponašanje, ne poima sebe kao devijantnu osobu. U trenutku kada je ponašanje okarakterizirano kao devijantno i kada osoba sebe počinje smatrati devijantnom dolazi do prelaska ka sekundarnoj devijantnosti. Prema Giddensu (2007: 210) pojmom sekundarne devijantnosti opisuju se slučajevi u kojima pojedinci počinju prihvaćati etiketu i smatrati sebe devijantnom osobom. Tada etiketa postaje središnja točka nečijeg identiteta, a to pak dovodi do nastavljanja ili pojačavanja devijantnog ponašanja. Prema Clinardu i Meieru (2011:90) osobe često putem sekundarne devijantnosti razvijaju i takozvanu devijantnu karijeru. Pripisana etiketa isključuje pojedinca iz sudjelovanja u konvencionalnim društvenim grupama, štoviše, pospješuje njegovo priključivanje organiziranim devijantnim grupama. Kod takvih slučajeva etiketa devijantnosti predstavlja glavni društveni status pojedinca.

5.4. Teorija kontrole

Teorija kontrole prema Clinardu i Meieru (2011:95) devijantnost objašnjava kao rezultat odsustva društvene kontrole i zabrane. Ako se društvena kontrola reducira iz bilo kojeg razloga rezultat toga je povećanje devijantnosti. Ova teorija u određenoj je mjeri slična teoriji anomije, prethodno predstavljenoj u tekstu, iz razloga što isto kao i teorija anomije izražava neke od glavnih ideja perspektive društvene dezorganizacije. Također predviđa da će se devijantno ponašanje češće pojaviti među društvenim grupama i pojedincima koji su u manjoj mjeri integrirani u društvu. Teorija kontrole nema za cilj ponuditi objašnjenje svih oblika devijantnog ponašanja već se posebno koncentrira na zločin i na delinkvenciju. Prema Clinardu i Meieru (2011:95) unutar ove teorije ne postavlja se pitanje zašto pojedinci krše društvena pravila, već nasuprot zašto se ponašaju u skladu s pravilima. „Nju manje zanimaju motivi zločina; ona zapravo pretpostavlja da ljudi djeluju racionalno i da bi se, kad bi se pružila prilika, svatko upustio u devijantno ponašanje.“ (Giddens 2007:213) Ono što ljude potencijalno drži podalje od kršenja društvenih normi je kombinacija unutarnje i vanjske kontrole. Takav oblik kontrole predstavlja ograničenja koja svaka osoba ima u svojoj nutrini i ograničenja koja proizlaze iz samog okruženju u kojem se

pojedinac nalazi. Prema Clinardu i Meieru (2011:96) motivacija za devijantno ponašanje pojavljuje se kao produkt ljudske prirode, određenih situacija i okolnosti. Neki ljudi se ponašaju u skladu s tom motivacijom iz razloga što se u određenim okolnostima osjećaju privremeno oslobođeni od ograničenja i zabrana koje su ih do tada držale podalje od svih oblika devijantnog ponašanja. Prema Giddensu (2007: 213) kriminal se često javlja u trenutcima kada osoba uoči priliku i motivirana je da djeluje. Jedan od najpoznatiji teoretičara kontrole tvrdio je da su ljudi u biti sebična bića koja donose proračunate odluke. Nakon što izvažu sve potencijalne rizike i koristi donose odluku o tome trebaju li se upustiti u kriminal. Prema Clinardu i Meieru (2011:96) dva istaknuta obilježja ljudske prirode uočena prilikom primjene teorije kontrole na maloljetničkoj delinkvenciji. Ljudi su po prirodi egocentrični, nastoje udovoljiti svoje želje i potrebe na najjednostavniji mogući način, čak i ako to podrazumijeva nešto ilegalno. Te da smanjenje kontrole bilo unutarnje ili vanjske dopušta devijantno ponašanje.

5.5. Teorija učenja ili socijalizacije

Svaka od do sada spomenutih sociooloških teorija, ima i određene kritike usmjerene ka nedostatcima i nepotpunosti teorijskih objašnjenja. Prema Clinardu i Meieru (2011:101) unatoč određenim nedostatcima i teorije učenja i socijalizacije ova teorija je ipak najprikladnija za objašnjenje i tumačenje mnogih podataka i činjenica koje povezujemo s pojmom devijantnosti. Clinard i Meier (2011:101) navode kako ova teorija definira devijantno ponašanje kao ponašanje koje je naučeno isto onako kako se uče i usvajaju sustavi vrijednosti i društvenih normi koje osoba usvaja u procesu socijalizacije. Tijekom socijalizacije uče se ponašanja koja se smatraju prikladnima za članove pojedinog društva, isto tako pojedinci usvajaju devijantne norme i vrijednosti, ponajviše unutar supkulturnih i vršnjačkih grupa. Prema Clinardu i Meieru (2011:103) uz ovu teoriju veže se pojam diferencijalne asocijacije koji upućuje na to da se devijantno ponašanje ponajviše uči unutar primarnih grupa kao što su vršnjače grupe, obitelj i također unutar susjedstva u kojem se pojedinac nalazi. „U društvu koje sadržava niz supkultura neke društvene sredine potiču na ilegalne aktivnosti, dok druge to ne čine. Pojedinci postaju delikventi povezujući se s ljudima koji su nositelji kriminalnih normi.“ (Giddens, 2007: 209) Koncept diferencijalne asocijacije prije svega se primjenjivao na delinkvenciji i kriminalnom ponašanju, ali Clinard i Meier

(2011:102) proširili su taj koncept i na druge oblike devijantnosti, poput prostitucije, ovisnosti o drogama i alkoholizmu. U četvrtom poglavlju knjige *Major Theories of Deviance* predstavljeni su osnovni principi teorije diferencijalne asocijacije. U nastavku ćemo izložiti temeljne ideje koje su Clinard i Meier (2011:102) saželi u devet principa. Devijantnost je naučeno ponašanje, nije urođena, niti je rezultat niske inteligencije, oštećenja mozga i slično. Devijantne osobe uče takvo ponašanje u interakciji i komunikaciji s drugima. Primarno učenje devijantnog ponašanja odvija se unutar intimnih osobnih grupa, dok komunikacija putem masovnih medija, televizije, časopisa i novina ima sekundarnu ulogu u procesu učenja devijantnog ponašanja. Ponašanje koje devijantne osobe uče odnosi se na tehnike devijantnog ponašanja, specifične motive, racionalizaciju i stavove karakteristične za točno određeni oblik devijantnosti. Usmjerenje motiva i težnji osoba koje se ponaša devijantno ovisi o njihovoj percepciji normi, neke norme za njih mogu biti povoljne, a neke nepovoljne. Osoba postaje devijantna zato što za nju kršenje normi postaje povoljnije nego ponašanje u skladu s društvenim normama. Prema Clinardu i Meieru (2011:103) diferencijalna asocijacija može varirati u frekvenciji, trajanju, prioritetu i intenzitetu. Frekvencija i trajanje odnose se na to koliko dugo je osoba bila izložena normama devijantnog ponašanja i kada se počela ponašati u skladu s njima. Prioritet govori o tome u kojoj životnoj dobi se osoba susrela s ovakvim ponašanjem. Intenzitet pak označava intenzitet i divljenje prema izvoru iz kojeg potječu obrasci devijantnog ponašanja. Osoba uči devijantno ponašanje u kontaktu s devijantnim i nedevijantnim obrascima ponašanja uz pomoć mehanizama putem kojih se odvija bilo koja druga vrst učenja. Devijantno ponašanje izražava opće potrebe i vrijednosti, ali pomoću njih ne možemo objasniti devijantno ponašanje, jer iste te potrebe i vrijednosti vežemo i uz nedevijantno ponašanje.

6. Metodičko oblikovanje sadržaja nastave na temu devijantnosti

U daljnjem dijelu rada predstavljene su tri životne priče maloljetnih delinkvenata koje će se podrobnije obraditi i analizirati u okviru nastave sociologije. Životne priče sastavljene su kombinacijom elemenata i pojedinih segmenata preuzetih iz različitih izvora koji se uglavnom iz pedagoške i psihologijske perspektive bave problematikom maloljetničke delinkvencije. Osmišljene su i kreirane na način da s jedne strane što vjerodostojnije približe i dočaraju tematiku maloljetničke delinkvencije, a s druge strane da pruže mogućnost iščitavanja osnovnih sociološki pojmova. Dužinom i sadržajem priče su u potpunosti

prilagođene kronološkoj zrelosti učenika. Njihovim mogućnostima čitanja, praćenja i razumijevanja. Pričama se nastoji postići sociološka imaginacija to jest povezati osobno iskustvo učenika s društvom u kojem žive. Priče su na osobnoj razini te otvaraju mogućnost učenicima da svoja osobna iskustva i socijalne uvjete ili iskustva svojih poznanika povežu s ispričanim sadržajem. U pričama su također obuhvaćeni i svi važni elementi društvene strukture poput uloga, grupa i institucija. Kako bi priče učenicima bile što bliže u njima se pojavljuju slični uvjeti i socijalne prilike s kojima se može poistovjetiti velik broj adolescenata. Specifični životni aspekti kao radno iskustvo roditelja, odnosi unutar obitelji, školsko okruženje, vannastavne aktivnosti i slobodno vrijeme upravo su ono što priče čini bliskim učenicima. Obrađivanjem teme maloljetničke delinkvencije pričanjem životnih priča nastavni predmet sociologije nastojimo učiniti aktualnim. Sociologiju smještamo u prostor i vrijeme samih učenika. Premda priče predstavljene u radu nisu stvarne već prilagođene i osmišljene u svrhu realizacije kreativne nastave sociologije njima se nastoji postići efekt živih sociooloških primjera i stvaranih slučajeva koji će učenika zainteresirati za nastavni predmet.

Realizacija kreativne nastave sociologije u kojoj se obrađuje tema maloljetničke delinkvencije uz pomoć životnih priča mladih prijestupnika ostvarit će se unutar tri školska sata. U uvodnom dijelu prvog sata učenicima će u kratko biti predstavljena definicija devijantnosti i društvene kontrole. Opći podatci vezani uz ove pojmove koji će ih u kratko uvesti u nastavnu temu, a spomenuti pojmovi detaljnije će se obraditi u sljedećim fazama nastave. Nakon uvodnog dijela učenike ćemo podijeliti u manje grupe, od tri do pet učenika, uz pretpostavku da će učenici u manjim grupama slobodnije i opuštenije komentirati i analizirati pročitane priče. Svaka grupa dobit će sve tri priče na čitanje, s tim da će svaki učenik dobiti svoj primjerak priče ispisan u papirnatom obliku. Kako bi bili sigurni da su učenici razumjeli priče na kraju svake pročitane priče bit će četiri kratka pitanja koja će nam pokazati jesu li učenici razumjeli bitne elemente i jesu li shvatili njihove uzročno posljedične veze. Pitanja su konstruirana prema strukturi lijevka to jest Waltzove tehnike. Što znači da se pitanja sadržajno sužavaju od općenitih prema konkretnim i specifičnim. Nakon individualnog čitanja učenici će međusobno kratko prokomentirati pitanja te nakon toga zajedno s nastavnikom usmeno u okviru kratke rasprave odgovarati na ponuđena pitanja. Svakoj od priča pridružena su po četiri pitanja. Set pitanja za prvu priču glasi: Zašto je Franko počeo sudjelovati u pljačkama? Zašto Franko nije imao interes za školu? Je li majka uvidjela promjenu u njegovu ponašanju, kako je reagirala? Kako se Franko osjećao nakon napuštanja

škole i starih prijatelja? Set pitanja za drugu priču: Što smatrate da je bilo presudno da Maja proba marihuanu? Zbog čega je Maja izgubila interes za školu? Jesu li roditelji uvidjeli da se s Majom nešto događa, kako su reagirali? Što mislite je li Maja bila sretna u novom društvu? Set pitanja za treću priču: Zašto je Marko odlučio preprodavati drogu? Zašto je Marku bilo važno isticati se u društvu? Jesu li roditelji bili upoznati s Markovim aktivnostima, kako su reagirali? Kako se Marko osjećao nakon uhićenja? Nakon čitanja priča i zajedničkog odgovaranja na pitanja nastavnik na kraju sata rezimira ključne momente svake od priča i njihove uzročno posljedične veze.

Na drugom satu, nakon prethodnog čitanja priča i kratkog utvrđivanja njihovog razumijevanja, nastavnik bi se vođenom raspravom pobrinuo da učenici uz njegovu pomoć detaljnije analiziraju i interpretiraju sadržaj zadanih životnih priča. Na početku sata nastavnik bi kratko ponovio ono što su radili na prošlom satu. Priče bi učenicima i dalje bile na vidljivom mjestu, izvješene na ploči i pred svakim učenikom na klupi po jedan primjerak. Cilj ovoga sata je uz pomoć izdvajanja ključnih elemenata priča definirati životne situacije svakog lika. Usmjeriti učenicima pažnju na socijalne i društvene identitete likova. Na ovom satu važno je da učenici uoče kako je pojava devijantnog ponašanja i maloljetničke delinkvencije rezultat niza različitih uvjeta i društvenih situacija koje osobu potiču na kršenje normi. U ovom dijelu iznimno je važna nastavnikova uloga. Njegova zadaća je da iz svake životne situacije izložene u pričama istakne ključne događaje, okolnosti i uvjete u kojima su odrastali i u kojima žive likovi iz priča. Treba obratiti pažnju na utjecaj obitelji na mladog prijestupnika, utjecaj škole, vršnjaka i slobodnog vremena. To bi se postiglo na način da bi na ploči bila prikazana tablica s ključnim pojmovima koji se na neki način pojavljuju u sve tri priče. Nastavnik bi u prvom stupcu ispisao ključne pojmove, a svaka priča imala bi po jedan slobodan stupac u koji bi nastavnik kasnije po prijedlozima i odgovorima učenika ispisivao dijelove iz priča na koje se odnosi izdvojeni ključni pojam. Uloga nastavnika u ovom dijelu je da objasni na što se točno misli pod određenim izdvojenim pojmom te potom da potakne učenike da spomenute pojmove povežu sa sadržajem teksta. Nastavnik bi tako trebao slušajući različite prijedloge i odgovore učenike navoditi na glavnu temu priča i njihove odgovore povezivati s temom maloljetničke delinkvencije. Na takav način učenike uključujemo u raspravu i aktivno sudjelovanje te im istovremeno na stvarnom primjeru objašnjavamo pojmove, povećavajući njihov angažman i spoznaju. U nastavku se nalazi primjer tablice s izdvojenim elementima.

Tablica 1

Istaknute kategorije	**Franko**	**Maja**	**Marko**
Materijalni status obitelji			
Odnos između roditelja			
Kvaliteta odnosa na relaciji roditelj dijete			
Nasilje i alkoholizam u obitelji			
Odgojni stilovi roditeljstva			
Školski uspjeh			
Interes za školu			
Vannastavne aktivnosti			
Način provođenja slobodnog vremena			
Način zabave			
Osobne ambicije			
Važnost statusa u grupi			
Sklonost dokazivanju			
Sklonost eksperimentiranju			
Stav prema zakonu			

Nakon definiranja životnih situacija, socijalnih profila i identiteta prijestupnika slijedi finalizacija ciklusa obrađivanja teme maloljetničke delinkvencije na trećem satu. U ovom dijelu naglasak je na sociološkim teorijama devijantnosti. U radu je prethodno predstavljeno pet teorija od kojih se tri pojavljuju u životnim pričama Franka, Maje i Marka. Redom se u pričama pojavljuju teorija anomije i strukturalnog pritiska, teorija učenja i socijalizacije i na posljetku teorija etiketiranja. Kao i na prvom satu svaka grupa dobila bi svaku od ove tri teorije ispisane na papiru. Nakon kratkog čitanja nastavnik bi istaknuo glavne značajke svake od teorija. Nakon toga učenici bi ponovno uzeli ispisane priče te bi dobili zadatak da povežu svaku od priča s odgovarajućom teorijom. Po završetku tog zadatka zajedno s nastavnikom provjerili bi jesu li ispravno povezali priče i teorije. Te bi kratko argumentirali zbog čega su određenu teoriju pridružili određenoj priči. Na kraju ovoga sata učenici bi dobili domaću zadaću. S obzirom na to da su dvije teorije ostale neiskorištene, konfliktna teorija i teorija kontrole, poučeni onim što su prethodno radili na nastavi učenici bi za svaku od preostalih teorija trebali osmisliti po jednu životnu priču o maloljetnim prijestupnicima. Pisanjem ovakvog rada kod učenika se ostvaruju više razine znanja kao što su primjena, analiza, sinteza i vrednovanje do tada usvojenog gradiva. Kako bi im olakšao pisanje nastavnik bi na kraju sata svakom učeniku podijelio ispisane teorije te u kratko objasnio i izdvojio glavne značajke jedne i druge teorije. Ovako predstavljen pristup korištenja životnih priča u nastavi sociologije na primjeru maloljetničke delinkvencije, prema uobičajenoj klasifikaciji pedagoških pristupa u poučavanju, kombinira frontalnu i suradničku nastavu (prema oblicima poučavanja), problemsku nastavu (prema strategijama poučavanja), metode usmenog izlaganja, demonstracije i razgovora (prema metodama poučavanja) i scenarističku tehniku (prema tehnikama poučavanja).

Tablica 2

Pregled planiranih aktivnosti u izvedbi nastave

Etape nastavnog sata	Prvi sat	Drugi sat	Treći sat
Uvod	Usmeno izlaganje o devijantnosti i društvenoj kontroli.	Ponavljanje gradiva s prvog sata.	Kratko ponavljanje.
Razrada	Rad u grupama, čitanje životnih priča maloljetnih prijestupnika i kratka analiza priča unutar grupe.	Interpretacija zadanih životnih priča metodom rada na tekstu u sklopu vođene rasprave.	Rad na tekstovima koji predstavljaju različite sociološke teorije devijantnosti i objašnjavanje istih. Povezivanje životnih priča s odgovarajućom teorijom.
Zaključak	Odgovaranje na pitanja o sadržaju priča u sklopu metode razgovora.	Kratko ponavljanje osnovnih pojmova.	Domaća zadaća. Učenicima ostaju dvije sociološke teorije koje nisu uspjeli povezati s nijednom od životnom pričom, za zadaću trebaju osmisliti i napisati životne priče za obje preostale teorije.

6.1. Priča 1

Franko je za vrijeme osnovnoškolskog obrazovanja bio uzoran učenik koji je prolazio s odličnim i vrlo dobrim uspjehom. Još od ranog djetinjstva Franko se sjeća kako je odnos između njegovih roditelja bio poprilično narušen. Otac je bio sklon alkoholu te je fizički zlostavljao njegovu majku, a što je Franko bio stariji stanje je postajalo sve gore. Otac bi nerijetko u svađi znao i njega istući. Živjeli su u lošim materijalnim uvjetima, otac je često mijenjao poslove, a majka je radila za minimalnu plaću. Zbog života u materijalnoj oskudici roditelji mu nikada nisu mogli priuštiti odjeću i igračke kakvu su imali njegovi vršnjaci. Nakon godina svađa i netrpeljivosti roditelji su se službeno razveli kada je Franko krenuo u osmi razred, odlukom suda Franko je dodijeljen majci. Nakon rastave i on i majka prekinuli su svaku komunikaciju s ocem. Po završetku osnovne škole Franko je želio upisati školu koja se nalazila van mjesta njihovog stanovanja, ali s obzirom na to da mu je majka baš u to

vrijeme ostala bez posla bio je primoran upisati školu u mjestu u kojem je živio, u tom trenutku mjesečna pokazna karta bila je prevelik financijski izdatak koji si nisu mogli priuštiti. Franko je razumio situaciju u kojoj su se nalazili, ali srednja škola koju je bio primoran upisati nije ga zanimala od samog početka te je često izbivao s nastave. Dok je majka mislila da je na nastavi on bi s nekolicinom prijatelja iz razreda dane provodio u parku ili u obližnjim kafićima. Prvotno su novcem koji su im roditelji davali za jelo kupovali cigarete, a kasnije su počeli i s konzumacijom alkoholnih pića. Druženje im se svakodnevno svodilo na piće i cigarete. Jednog dana jedan od prijatelja predložio je da u kasnim noćnim satima pokušaju orobiti kiosk koji se nalazio u neposrednoj blizini škole. Prvu krađu svi su doživljavali kao sitnu i bezazlenu, a što im je bilo najvažnije prošla je uspješno i nekažnjeno. Nakon pljačke kioska društvo je nastavilo povremeno sa sitnim krađama po dućanima, kioscima i restoranima. S vremenom se Franku i njegovom društvu počelo sviđati to što su imali sve više novca, a ujedno ih je privlačio i adrenalin koji su osjećali prilikom provala i krađa. Ukradenu robu uglavnom su preprodavali u kvartovima u kojima su živjeli. Franko je shvatio da će na takav način napokon moći imati novca za sve što mu je potrebno te da više neće morati živjeti u materijalnoj oskudici. Ponekad su to bile sitne dnevne krađe, a ponekad i kasno noćne provale. Što je netko imao više smjelosti i hrabrosti prilikom krađa i njihovog planiranja to je sve više stjecao popularnost i ugled unutar ekipe. S vremenom se u školi pročulo o aktivnostima kojima se bavilo Frankovo društvo, kolege iz škole su međusobno šaputali o njihovim krađama, čak su i neki nastavnici znali ponešto o tome, ali ništa nisu poduzimali po tom pitanju. Poslije nekog vremena i Frankova majka je primijetila da se nešto čudno događa s njim, sve veći broj izostanka iz škole i izbivanja iz kuće postali su joj sumnjivi, ali je bila nemoćna u toj situaciji. Nikako nije mogla doprijeti do Franka, više nije znala na koji način da razgovara s njim i kako da utječe na njegovo ponašanje. Svaki pokušaj razgovora završio bi svađom, majka više nije imala nikakvog autoriteta nad njim. Sredinom drugog razreda srednje škole Franko je odlučio napustiti školu koja ga ionako od samog starta nije pretjerano zanimala. Nakon odlaska iz škole počeli su i problemi u društvu, trzavice i svađe oko preraspodjele novca i novih krađa bile su sve češće. Novonastale razmirice i probleme obično su rješavali fizičkim obračunima. Franko više nije mogao podnositi takvu situaciju te je u međuvremenu prekinuo sve kontakte sa starim društvom i priključio se društvu starijih dečki iz kvarta koji su već duže vrijeme bili poznati kao društvo u kojem su razbojništvo i teške krađe bile svakodnevna pojava.

6.2. Priča 2

Maja je odrasla u obitelji u kojoj joj nikada ništa nije nedostajalo. Mama i tata su obavljali dobro plaćene poslove zbog kojih su često putovali ili ostajali prekovremeno na poslu, zbog toga je Maja provodila mnogo vremena s bakom. Baka je prema Maji bila brižna i popustljiva. Roditeljima je Maja bila jedino dijete tako da su se uvijek trudili da joj ništa ne nedostaje. Obasipali su je poklonima posebice kada bi se vraćali s poslovnih putovanja. I oni su prema Maji još od malih nogu bili jako popustljivi sve što je htjela dopuštali su joj i udovoljavali na razne načine. Time su htjeli nadoknaditi svo ono vrijeme u kojem su zbog posla izbivali iz kuće. Još kao djevojčica Maja je počela trenirati tenis, već u osnovnoj školi pokazala je veliki talent i ostvarivala uspjehe na raznim natjecanjima. Imala je mnogo prijatelja i prijateljica i u školi i na treninzima. Svi su je voljeli, bila je dobra učenica i dobra sportašica to joj je donosilo određenu dozu popularnosti posebice u srednjoj školi. Najviše od svega Maja je uživala u tome što se isticala među svojim vršnjacima. Na početku srednje škole prohodala je s dečkom koji je u to vrijeme bio maturant. Od tada je uglavnom većinu vremena provodila s njim i s njegovim društvom. Uživala je u njihovom društvu, osjećala se slobodnom i prihvaćenom, a ujedno joj je i godilo to što se druži sa starijim momcima i djevojkama. Već na samom početku primijetila je kako je u novom društvu pušenje marihuane s vremena na vrijeme sasvim uobičajena pojava. U samim početcima uspješno je odbijala konzumirati marihuanu, ali s vremenom ju je dečko polako počeo nagovarati da proba. Rekao joj je da je pušenje marihuane bezazleno i zabavno te da bi trebala barem probati jer je jedina u društvu koja ne konzumira marihuanu. S obzirom na to da je bila jako zaljubljena u njega i da joj je bilo stalo do popularnost u društvu odlučila je probati. Dečko ju je nastavio uvjeravati kako je marihuana bezazlena te ju je podučavao kako da pravilno smota džoint, na koji točno način da puši marihuanu te kako da maksimalno uživa u tome. Od kako je i Maja počela redovito konzumirati marihuanu osjetila je kao da su je u društvu još više zavoljeli i u potpunosti prihvatili kao jednu od njih. Odjednom joj je ponestalo dovoljno slobodnog vremena za sport i školu, previše vremena je provodila s dečkom i s prijateljima tako da je odlučila odustati od treninga, a roditeljima je rekla da osjeća kako joj je potrebna pauza te da se želi malo odmoriti od sporta. Novonastala situacija odrazila se i na njenom školskom uspjehu koji je sve više slabio. Roditelji nisu pokazivali nikakve sumnje ni prema Majinom dečku ni prema društvu s kojima je svakodnevno provodila slobodno vrijeme, Maja je bila njihova mezimica, vjerovali su svim njenim opravdanjima i sitnim lažima.

6.3. Priča 3

Marko je još od malih nogu bio živahan i zaigran dječak. Odrastao je u obitelji s mamom i tatom i dvojicom mlađe braće. Dok je Marko bio dječak brak njegovih roditelja funkcionirao je sasvim normalno no kako su djeca odrastala tako je polako počeo i zahlađivati odnos majke i oca. Roditelji se nikada nisu svađali pred djecom, ali je svima bilo jasno kako se sve više udaljavaju jedno od drugoga. Oboje su bili zaposleni, majka je radila u mjestu u kojem su živjeli, a otac je uglavnom obavljao terenske poslove te je zbog toga često izbivao iz kuće i po nekoliko mjeseci. Majka je prema djeci bila blaga i popustljiva, dok je otac bio jako strog, stoga su se i Marko i braća posebno pribojavali oca i njegovih zabrana. Tijekom osnovnoškolskog i srednjoškolskog obrazovanja Marko je bio prosječan učenik. Učenje ga nikada nije pretjerano zanimalo, učio je tek toliko da izbjegne kritiziranja i roditeljske zabrane. Sport i druge izvannastavne aktivnosti bile su mu isprva puno zabavnije, okušao se u raznim sportskim timovima i sekcijama, ali svega bi se brzo zasitio, postajalo bi mu dosadno i tražio bi neku novu aktivnost. Oduvijek je čeznuo za sportskim uspjehom ili priznanjem, ali bilo mu je teško koncentrirati se i posvetiti isključivo jednoj aktivnosti. Zbog nedostatka truda i upornosti nikada nije ostvario značajniji sportski uspjeh. Kako bi na sebe privukao pažnju prijatelja iz razreda često ih je zabavljao svojim šalama i nepodopštinama pod satom. Kad god je bio u društvu vršnjaka volio je imati glavnu riječ i biti uvijek jedan od onih koji podižu atmosferu u društvu. S obzirom na to da je brzo odustajao od sportskih aktivnosti kojima se pokušavao baviti i da nije mnogo vremena provodio u učenju imao je dosta slobodnog vremena koje je uglavnom provodio s dečkima iz kvarta. Često bi se nalazili po kvartovskim parkovima i kafićima gdje su se družili uz alkohol i cigarete. Marko se uvijek isticao u grupi zbog svog smisla za humor i želje za eksperimentiranjem i avanturama. I sam je osjećao kako ga prijatelji smatraju vođom i autoritetom u grupi. Uživao je u svom društvenom statusu, znao je da ga prijatelji uvažavaju i da će ga bez obzira na to što im kaže uvijek poslušati. U vrijeme kada su bili u završnim razredima srednje škole sve učestalije su odlazili u noćne izlaske i na tulume. U izlascima se Marko sprijateljio s dečkima koji su se bavili pretprodajom opojnih sredstava te je uspješno uspio nagovoriti i prijatelje iz svog društva da se uključe s njima u posao. Za svih je to bilo nešto novo i uzbudljivo te su se rado prihvatili tog posla. Marko je imao glavnu ulogu u organizaciji poslova vezanih uz pretprodaju, uživao je u autoritetu koji je imao u grupi, prijatelji su uvijek uvažavali njegovo mišljenje i priklanjali se njegovim zamislima i idejama. Znao je da svoju novu aktivnost pod svaku cijenu mora sakriti od roditelja, posebice od oca koga se jako pribojavao. Ali to je konačno bila stvar u kojoj je

postigao uspjeh i zbog kojeg je stekao zavidnu reputaciju unutar svojeg društva, nipošto se nije želio odreći tog posla. Posao s pretprodajom tekao je prema planu, dok ga jedne večeri u izlasku nije uhvatila policija zbog posjedovanja i pretprodaje opojnih sredstava. Zbog privođenja i odgojnih mjera od strane nadležnih ustanova koje je tom prilikom dobio roditelji, nastavnici i vršnjaci iz škole promijenili su svoj odnos i pristup prema njemu. Od jednom su svi saznali za njegove aktivnosti te je preko noći u očima drugih postao poznat kao diler.

6.4. Interpretacija društvenog konteksta maloljetničke delinkvencije

U ovom dijelu rada pokušat ćemo objasniti i razumjeti devijantno ponašanje iz prethodno predstavljenih priča uvidom u obiteljsku situaciju mladog delinkventa, utjecaj škole i utjecaj vršnjaka na razvoj devijantnog ponašanja. Kako bi dobili uspješnu analizu priča pažnja je usmjerena na veze i odnose unutar obitelji, društveno okruženje u kojem žive osobe sklone devijantnom ponašanju te način na koji maloljetnici provode slobodno vrijeme. Navedeni elementi omogućuju uvid u društveni kontekst koji definira i oblikuje devijantne radnje. Prema Clinardu i Meieru (2011:47) da bi razumjeli proces u kojem ljudi ispunjavaju devijantnu ulogu treba ispitati društvenu prirodu ljudskih bića uključujući identitet i osobnost devijantne osobe te procese socijalizacije u kojima se razvila devijantna uloga. Clinard i Meier (2011:28) također napominju kako je bitno otkriti pozadinu nekog devijantnog djela jer se većina devijantnih djela ne događa bez razloga. Svaki čin u određenoj mjeri ovisi o nekom činu iz prošlosti. Ponašanje delinkventa lakše možemo interpretirati ako smo upoznati sa svim ulogama koje pojedinac ima i ako nam je poznat kontekst u kojem se spomenute uloge izvode. Uz teorijska objašnjenja devijantnosti s početka rada ovaj dio koji interpretira konkretne situacije trebao bi upotpuniti objašnjenje i razumijevanje devijantnosti i maloljetničke delinkvencije.

6.4.1. Odnosi unutar obitelji i dezintegrirana obitelj

Prvotnu i najvažniju ulogu u procesu socijalizacije u životu svakog pojedinca ima obitelj. Atmosfera u kojoj obitelj živi utječe na živote svih njenih članova. „U početku procesa socijalizacije obitelj je najvažniji činitelj u socijalnoj okolini djeteta, iako utjecaj

obitelji na njene članove traje tijekom mnogo duljeg vremenskog perioda.“ (Lalić i Nazor, 1997:79) Prema Krstić (2014:329) obitelj je prva društvena sredina s kojom dijete dolazi u doticaj, njegovo prvo društveno iskustvo, također i prozor u svijet koji dijete doživljava unutar neposrednih iskustva porodičnog života. Prema Krstić (2014:328) psihoanalitičari ukazuju na značaj obitelji za razvitak buduće ličnosti djeteta u smislu razvijenosti osjećaja sigurnosti i osjećaja djeteta da ga roditelji vole i da se brinu o njemu. „Obiteljska okolina vrlo je važna u etiologiji maloljetničke delinkvencije. Za nastanak poremećaja u ponašanju djece i omladine bitna je emocionalna deficijentnost obiteljske strukture, odnosno kvaliteta odnosa u okviru obitelji, koja opet ovisi o nizu endogenih i egzogenih faktora.“ (Singer i Mikšaj-Todorović, 1993:162) Kako bi što bolje prepoznali i razumjeli ulogu koju obitelj ima u razvoju devijantnog ponašanja kod djece u ovom dijelu izdvojene su teme kao što su stilovi roditeljstva, međusobni odnosi roditelja, obiteljska atmosfera, nasilje i alkoholizam u obitelji, dezintegriranost obitelji i socijalna podrška. Stil roditeljstva i odnos koji imaju majka i otac već od najranije dobi izravno utječe na dijete. Prema Krstić (2014:331) istraživači ukazuju kako određeni oblici odgoja otežavaju proces socijalizacije i formiranja pozitivne ličnosti. Spomenuti proces otežan je ako se djetetu dopušta sve što želi i ništa mu se ne zabranjuje. Isto tako na dijete negativno utječe nedosljedno postupanje roditelja te različiti stilovi odgoja unutar jedne obitelji. Majka tako može biti popustljiva, a otac krut i strog ili pak oba roditelja mogu biti stroga ili popustljiva. Prema Krstić (2014:337) sve to upućuje nas na to da obitelj nema unutarnje kapacitete s kojima bi se suočila sa zadatkom odgovarajućeg odgoja djece. Diana Baurmind prema Laliću i Nazor (1997:80) navodi tri tipa roditeljskog odnosa prema djetetu: autoritarni, permisivni i autoritativni koje dovodi u vezu s ponašanjem djeteta. Djeca autoritarnih roditelja najčešće su neprijateljski raspoložena, neistinoljubiva i zatvorenih pogleda na život. Dok su djeca permisivnih roditelja najčešće nezrela, nesretna i ovisna o roditeljima s vidljivim nedostatkom samokontrole. Djeca autoritativnih roditelja su prijateljski raspoložena, samopouzdana i kooperativna. Prema Krstić (2014:329) roditeljska nezainteresiranost za odgajanje potomaka jedan je od glavnih faktora delinkvencije. Koliko god je važan odnos roditelja i djece jednaku ulogu i utjecaj na dijete ima i odnos na relaciji majke i oca. Kada su roditelji emotivno distancirani i među njima vlada sukob i netrpeljivost to se snažno odražava i na samom odgoju. „Cjelokupna atmosfera u obitelji najviše ovisi upravo o kvaliteti odnosa među roditeljima. Odnosi zasnovani na uzajamnom poštovanju, ljubavi, suradnji i pomaganju, osjećaju odgovornosti, trpeljivosti i razumijevanju omogućuju skladan obiteljski život, a time osiguravaju mir, sreću, zadovoljstvo, poštovanje i ljubav djece. Sukobi, neslaganje, vrijeđanje, omalovažavanje, ugnjetavanje, prezir i emocionalna hladnoća

narušavaju obiteljsku atmosferu, otežavaju pozitivnu identifikaciju, stvaraju osjećaj straha, nemir, napetost, ambivalentnost i razne negativne emocije. Takva atmosfera ugrožava psihičko zdravlje djece, pridonosi razvoju negativnih karakteristika ličnosti i s time povezanih oblika neprihvatljivog, pa i delinkventnog ponašanja.“ (Dobrenić prema Singer i Mikšaj-Todorović 1993:162) Singer i Mikšaj Todorović (1993:162) ističu kako većina autora koja se bavi devijantnim ponašanjem mladih traži uzroke takvom ponašanju upravo u međuljudskim odnosima u obitelji. Kvalitetu obiteljskih odnosa uzimaju kao značajan faktor za razumijevanje delinkventnog ponašanja djece. Pritom naglašavaju da nije toliko bitna formalna, strukturalna i ekonomska problematika koliko unutrašnje, emocionalno i međuljudsko stanje obitelji. „Međutim, za normalno odrastanje djeteta najvažnija je atmosfera u kojoj obitelj živi, a taj se ugođaj u sjećanju mnogo teže zaboravlja.“ (Lalić i Nazor, 1997:81) Glavni čimbenik unutar obiteljskog okruženja koji je karakterističan za pojavu devijantnog ponašanja djece, kojeg većina autora koja se bavi ovom temom ističe, je dezintegriranost obitelji. Prema Krstiću (2014:327) riječ je o obitelj koju karakterizira nedostatak zajedništva koji se očituje u nedostatku suglasnosti među članovima o važnim pitanjima koji utječu na obiteljski život, u nedostatku međusobne podrške, emocionalnoj nepovezanosti i nemogućnosti ostvarivanja važnih obiteljskih ciljeva. Karakteristika ovakve obitelji također su i učestali sukobi koji se ne razrješavaju, nedostatak kooperacije i poremećaji ličnosti samih članova. Prema Krstić (2014:327) indikatori koji ukazuju na pojavu dezintegracijskih procesa u obitelji su rascjep i stvaranje skupina unutar obitelji, emocionalna otuđenost članova, zanemarivanje obiteljskih uloga, zapuštenost djece, pojava kriminala i delinkvencije i mentalne bolesti članova obitelji. Socijalna podrška koja bi trebala ponajprije poticati iz obitelji, a potom i iz šire socijalne sredine iznimno je važna u svim fazama odrastanja, posebice u dobi adolescencije kada se djeca suočavaju i s fizičkim i psihičkim promjenama. Prema Laliću i Nazor (1997:91) nedostatak socijalne podrške izravno može utjecati na odabir puta koji će pojedinac izabrati u vrijeme odrastanja. Međusobna komunikacija roditelja i djece u tom životnom periodu trebala bi biti ispunjena razumijevanjem i podrškom koja pomaže da se djecu na adekvatan način provodi kroz proces odrastanja koji ih oblikuje i priprema za odraslu dob. „Dominantna potreba svih faza adolescencije jest druženje. To je potreba za drugim, s kojima bi se spajale težnje, akcije i križali, sjedinjavali misaoni koncepti i sadržaji. Govor u ovom dobu ima značajnu ulogu.“ (Krstić, 2014: 335) Uz sve prethodno navedene utjecaje obiteljskog okruženja na pojavu devijantnog ponašanja valja spomenuti i važnost materijalnog statusa obitelji koji također može utjecati na prisutnost antisocijalnih i kriminalnih oblika ponašanja najmlađih članova

obitelji. Materijalni status porodice prema Krstić (2014:332) pojavljuje se kao rizičan faktor u dvije krajnosti. S jedne strane imamo obitelji koje žive u krajnje lošim socioekonomskim uvjetima, a s druge pak strane obitelji koje su dobrostojeće i u kojima su roditelji ispunjavali djeci sve želje davanjem velikog džeparca i kupovinom.

6.4.2. Nasilje i fizičko kažnjavanje u obitelji

Djeca u obitelji uče određene obrasce ponašanja, koje kasnije koriste u interakciji s drugima. Ako su tokom odrastanja djeca izložena svađama, fizičkom kažnjavanju i nasilju postoji šansa da će i u odrasloj dobi neki od njih koristiti iste takve obrasce ponašanja za rješavanje situacija koje im se u datom trenutku nametnu kao problematične. Neki autori motivaciju za nasilje kod mlađih osoba objašnjavaju potragom za uzbuđenjem, ali velik broj autora zalaže se za teorije koje govore o nasilju i agresivnosti kao naučenim oblicima ponašanja. Prema Laliću i Nazor (1997:93) važno je ukazati na značaj učenja ponašanja kojima se rješavaju problemi i sukobi. Ako su stariji članovi obitelji loš uzor, adolescent tada nema od koga naučiti prihvatljiv obrazac ponašanja kojim bi se mogao poslužiti u rješavanju problema na kvalitetan način. Agresivno ponašanje za njega postaje prikladan način za sučeljavanje s problemima. „Često i hirovito kažnjavanje, ako ga dijete tako doživljava, može dovesti do uvjerenja da je nasilje normalan i prihvatljiv način izražavanja osjećaja.“ (Ajduković prema Laliću i Nazor 1997:84) Prema Globusu (2009.web) istraživanja pokazuju da djeca čiji su roditelji primjenjivali fizičku kaznu i koja su bila prisutna u trenutcima obiteljskih konflikata češće razvijaju potencijal za agresivno ponašanje. Nasilje je naučeno ponašanje. Fizičko kažnjavanje djece jedan je od potencijalnih uzroka za buduće nasilničko ponašanje. Stoga fizičko kažnjavanje treba potpuno eliminirati. Roditeljski odnos treba biti partnerski. Roditelji i djeca trebaju voditi razgovore na razini partnera. Podjednako važni indikatori koji upućuje na pojavu nasilja i agresivnog ponašanja jesu dakle i odnosi na razini roditelj dijete i na razini roditelja međusobno. Prema Lalić i Nazor (1997:89) odnos oca i majke odražava se na ponašanje i doživljavanje djeteta. Važno je kako dijete doživljava odnose među njima. Ako postoji nesloga važan je način na koji se ona rješava, postaje li djetetu model nesocijalnog i neprijateljskog ponašanja. Bitno je i kakav tip neslaganje prevladava među roditeljima. Neprijateljski odnos popraćen svađama i tjelesnim obračunima ili nedostatkom topline i skrbi, to jest samo formalno zajedništvo majke i oca, stvara okružje u

kojem se dijete uči na koji se način suočiti s problemima. Nasilje i svađa i za dijete postaju obrasci suočavanja s problemima u budućnosti. Prema Laliću i Nazor (1997:90) mnoga su djeca načine rješavanja problema s kojima su se susreli unutar obitelji doživjeli kao neprihvatljive, ali unatoč tome nisu poznavali drugačije načine rješavanja problema i ublažavanja teškoća. Brojna istraživanja ukazuju na to kako je za pojavu rizičnog ponašanja kod dječaka izrazito značajna uloga oca. „Grub, prgav, nasilju sklon otac na dječake djeluje kao modeli za identifikaciju da tuču i nasilje prihvate kao obrazac ponašanja.“ Krstić (2014: 328) Prema Krstić (2014:328) za muško dijete odsustvo oca ili pak nedovoljna angažiranost u ispunjenju roditeljske uloge može utjecati na proces identifikacije dječaka. U slučaju da se u adolescentskoj dobi nedostatak privrženosti između oca i sina sve više produbljuje proces identifikacije muškog djeteta postaje otežan ili čak onemogućen. Sinovi takvih očeva osjećaju se inferiorno, nesigurno i odbačeno. Gube motivaciju i pristupaju krugu loših, krugu devijanata.

6.4.3. Utjecaj škole

Prema Laliću i Nazor (1997:97) uloga škole je povezivanje svijeta i privatne sfere te olakšavanje prijelaza djeteta iz obitelji u svijet. Razvoj koji je počeo u obitelji nastavlja se u nešto drugačijim uvjetima i u školi. Uz obrazovnu jednako je važno da škola provodi i odgojnu funkciju. „Škola postavlja određene norme ponašanja, razvija osjećaj odgovornosti, širi vidike, potiče znatiželju, daje mnogo raznolikih znanja. Nastavnik može poticati svoje učenike, hrabriti ih, ali ih može i podcjenjivati, obeshrabrivati, etiketirati. Ako je učenik označen kao 'loš', 'problematičan', 'drogaš' i slično, postoji mogućnost da svojim ponašanjem tu etiketu i opravda, mada mu je mogla biti 'prilijepljena' i neopravdano.“ (Lalić i Nazor, 1997:97) Prema Laliću i Nazor (1997:97) djevojčice i dječaci različito reagiraju na neuspjeh i nezadovoljstvo uzrokovano lošim školskim postignućima. Dječaci na frustraciju koja se javlja kao rezultat nemogućnosti udovoljavanja zahtjevima škole odgovaraju sklonosti nasilju, sebičnosti, hvalisavosti, a ponekad se i zatvaraju u vlastiti svijet. Djevojčice na frustracije u školi reagiraju bijegom u maštu, nepažnjom i obeshrabrenošću. Ako djetetu odlazak u školu i savladavanje školskog gradiva postavlja poteškoće i stvara frustracije nastavnik bi trebao obratiti pažnju te učeniku s takvim poteškoćama pružiti odgovarajuću podršku i posvetiti mu posebnu pažnju. Poteškoće na koje učenici nailaze ne moraju usko biti

vezane uz samo savladavanje gradiva, učenici mogu biti frustrirani i neuspjehom u izvannastavnim aktivnostima kao što su naprimjer uspjesi u području sporta. Prva institucija koja bi trebala reagirati na učeničke poteškoće i problematično ponašanje poslije obitelji je škola. Kada učenik ne nailazi na podršku i razumijevanje od strane nastavnika i ostalog stručnog školskog tima svoje frustracije ispoljava često ponašajući se neprimjereno i problematično. „Svoja nezadovoljstva, napetosti, nesnalaženja uglavnom nisu imali kome povjeriti, s kime podijeliti. Početak srednjoškolskog obrazovanja u mnogih se poklapa s adolescentskom krizom: pitanja smisla života, vlastitog identiteta, osobne kompetentnosti i slična gomilaju se u glavama mladih.“ (Lalić i Nazor, 1997:101)

6.4.4. Utjecaj vršnjaka

U vremenu odrastanja podjednako je važan i utjecaj obitelji i škole, a napose značajnu ulogu ima i utjecaj vršnjaka. Bošković prema Globusu (2009:web) naglašava kako svako dijete dođe u razvojnu fazu kada mu više znači mišljenje vršnjaka nego roditelja. Ta faza je obično izražena u dobi od petnaeste do sedamnaeste godine života. Prema Laliću i Nazor (1997:110) za razvoj samopoštovanja u tom periodu života važna je interakcija utjecaja i obitelji i vršnjačkih grupa. Zahtjevi ovih dviju značajnih grupa često su u raskoraku. Djeca u toj dobi spremna su napraviti sve kako bi se uklopila u društvo. „Često se pojedinac uključuje u grupu upravo zbog zadovoljenja potreba za sigurnošću. Grupa kojoj pripada čini pritisak na pripadnika da se pokorava njenim standardima… biti popularan ili odbačen veoma je značajno za pojedinca u osnovnoškolskoj i srednjoškolskoj dobi kada je jasno izražena težnja za druženjem i prihvaćenošću u grupi.“ (Lalić i Nazor, 1997:110) Želja za isticanjem među vršnjacima ponekad vodi i prema delinkventnom ponašanju. Velik broj mladih u dobi adolescencije prvi puta proba alkohol i cigarete, u želji za stjecanjem dobrog statusa u društvu počinje sa sitnim, u početku bezazlenim, krađama ili konzumiranjem lakih droga. Sve to popraćeno je i željom za eksperimentiranjem, zabavom i avanturom koju dijele s ostalim vršnjacima. “Kroz pripadnost skupini vršnjaka, prije svega u periodu adolescencije, mladi ljudi traže svoj identitet, nastoje postići osobnu autonomiju i naći uspješan put u svijet odraslih.” (Rot, 1989, 122) Osim značajnih odnosa s drugim vršnjacima u adolescentskoj dobi bitnu ulogu imaju i odnosi s pripadnicima drugog spola. „Često svoju vrijednost, svoju kompetentnost, adolescent prosuđuje na temelju svoje uspješnosti ili neuspješnosti u

kontaktima sa suprotnim spolom.“ (Lalić i Nazor, 1997: 107) Stoga, osoba u toj dobi može pristati i na devijantno ponašanje samo kako bi zadivila ili zadržala osobu s kojom je u vezi. Ono što je također važno naglasiti kada je riječ o društvu i provođenju vremena s vršnjacima je način na koji adolescenti provode svoje slobodno vrijeme. Slobodno vrijeme i način korištenja istoga može biti usko povezano s delinkventnim ponašanjem. Prema Laliću i Nazor (1997:114) što osoba kvalitetnije provodi slobodno vrijeme to je manja vjerojatnost skretanja mladih ljudi u nepoželjna, devijantna pa i delinkventna ponašanja. Važno je na koji način je slobodno vrijeme organizirano. Ako osoba ima ispunjeno slobodno vrijeme vanškolskim aktivnostima poput sporta, glazbe i plesa manja je vjerojatnost da će imati vremena za skitnju. Prema Krstić (2014: 336) neorganizirano slobodno vrijeme nastaje prije svega kao posljedica izbjegavanja školskih obaveza ili čak zbog trajnog napuštanja redovnog školovanja. Time se stvara prostor za dokolicu, dezorganizirano i besciljno lutanje koje dovodi do druženja s problematičnim vršnjacima. „Skitnja koja je povezana s teškim prilikama u primarnoj odgojnoj sredini utječe na to da maloljetnici ne stječu radne navike, ne ispunjavaju obveze koje im postavlja socijalna sredina i, što je osobito važno, skitalački način života nerijetko maloljetnika dovodi u kontakt s osobama asocijalnog ponašanja.“ (Skorupan prema Singer, 2008:224)

7. Zaključak

U ovom radu prikazano je kako na kreativan način u nastavi sociologije u sklopu srednjoškolskog obrazovanja obraditi temu devijantnosti to jest maloljetničke delinkvencije. Obradom i tumačenjem teorijskih pristupa i životnih priča delinkventnih maloljetnika učenicima se omogućuje da sociološke teme i koncepcije prepoznaju i razumiju unutar šireg društvenog konteksta. Unutar teme devijantnosti i maloljetničke delinkvencije otvara se mogućnost za povezivanjem nastavnih sadržaja koji se prema nastavnom planu i programu trebaju obraditi unutar nastave sociologije. Upravo ova tema daje mogućnost objedinjavanja sociološkim elemenata poput društvenog konteksta, razlika unutar kultura, identiteta i procesa socijalizacije, utjecaja obitelji, škole i lokalne zajednice. Približavanjem nastavnog sadržaja osobnoj učeničkoj razini trebalo bi biti preduvjet za stjecanje trajnih znanja i razumijevanja osnovnih sociološkim pojmova, a minimalizirati učenje nagomilanih teorija i pojmova samo u svrhu polaganja ispita. Tema maloljetničke delinkvencije stoga je pogodna za obradu jer krećemo od pretpostavke da se većina učenika na neki način tijekom života susrela s tom

problematikom. Obrada teme maloljetničke delinkvencije na način prikazan u ovom radu nije nimalo jednostavna, iziskuje temeljitu pripremu i organizaciju, ali je ovakav tip nastave važan u sociološkom obrazovanju te ima važan odgojni moment. Učenici u adolescentskoj dobi osjetljivi su na utjecaje iz socijalne okoline, a na ovaj način ih educiramo o ovoj temi i ujedno potičemo njihovu kreativnost. Kod učenika razvijamo svijest o postojanju različitog niza uvjeta koji nekoga dovode u situaciju da krši norme. Važno je prepoznati utjecaj društvenih okolnosti koje osobu potiču na devijantno ponašanje. U sklopu nastave opisane u ovom radu ostvarujemo i više obrazovne ciljeve i odgojno obrazovnu funkciju. Učenici će biti u stanju definirati i razumjeti sociološke pojmove, a ujedno ćemo ih potaknuti na aktivno sudjelovanje u nastavi, zainteresirati ih za nastavni predmet te kod njih razviti potrebu za sudjelovanjem u raspravi o ovoj temi. Također bitan moment u sklopu izvođenja nastave na ovakav način je razvijanje kreativnosti, kako kreativnosti samog nastavnika uz pomoć koje osmišljava i planira nastavni sat, isto tako i kreativnost učenika koja se potiče raznim zadatcima u nastavi. S obzirom na prethodno spomenute pozitivne strane ovako oblikovane nastave možemo ustvrditi kako se provođenjem kreativne nastave opisane u radu ispunjava većina ishoda i odgojno obrazovnih ciljeva učenja i poučavanja nastavnog predmeta sociologije predloženih u sklopu prijedloga nacionalnog kurikuluma nastavnog predmeta sociologije iz 2016. godine. S obzirom na to da je ovdje riječ o teorijskom radu zanimljivo bi bilo u budućnosti realizirati nastavu točno u obliku u kojem je ovdje zamišljena i predstavljena. Na takav način dobili bi povratne informacije od strane učenika o tome koliko bi im takav oblik nastave bio zanimljiv i u kolikoj mjeri bi kod njih pobudio interes za određenu temu. Zapravo vidjeti razliku u reakciji učenika kada im se ovakva tema predstavi u klasičnom nastavnom obliku i s druge strane kakva bi reakcija bila kad bi se uz teorijski dio u nastavu uključilo i pričanje priče. Na taj način imali bi priliku vidjeti u kolikoj mjeri ovakvim tipom nastave učenike možemo potaknuti na aktivni i suradnički pristup u nastavi. Nadam se da nastava sociologije kakva je opisana i predstavljena u ovom radu može doprinijeti da se nastava sociologije unaprijedi i da se generalno kod učenika pobudi interes za sociološke teme. Smatram da takvim pristupom možemo stvoriti uvjete u kojima će učenici teme koje se obrađuju u sociologiji poimati kao suvremene i njima bliske. Osmisliti i realizirati kreativnu nastavu nije nimalo lako, iziskuje vrijeme i trud, ali nastavnik upravo ima i moć i zadaću da učenike zainteresira za nastavni predmet. Vjerujem da se nastavom sociologije kakva je opisana u radu učenike može uključiti u argumentiranu raspravu, potaknuti ih da promišljaju o nastavnoj temi i da razumiju i adekvatno primjenjuju stečeno znanje.

8. Literatura

Clinard, M.B. Meier R.F. (2011) Sociology of Deviant Behavior. USA: Wadsworth Cengage Learning.

Fanuko, N. (2004) Sociologija. Zagreb: Profil.

Giddens, A. (2007) Sociologija. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Globus (4.11.2009.) Nasilna su djeca i sama žrtve nasilja. URL: https://www.jutarnji.hr/globus/arhiva/nasilna-su-djeca-i-sama-zrtve-nasilja/4095798/ (15.7.2019.)

Haralambos, M. Holborn, M. (2002) Sociologija teme i perspektive. Zagreb: Golden marketing.

Itković, Z. (1997) Opća metodika nastave. Split: Književni krug.

Krstić, Ž.LJ. (2014) Činitelji delinkventnog ponašanja. JAHR, 5/2 (10):323 - 348.

Lalić, D. Nazor, M. (1997) Narkomani: Smrtopisi. Zagreb: Alineja.

Levely, D.P. Merenstein, B. (2005) Working With Stories: An Active Learning Approach to Theories Of Deviance. Teaching Sociology, 33:66 - 73.

Metodika nastave Sociologije. (2016) Bilješke s predavanja.

Pino, N.W. (2003) Reclaming Deviance as a Unique Course from Criminology Re-revisted: Entering Delinquency Into the Equation. Teaching Sociology, 31:182 - 194.

Scârneci, F. (2011) How I Performed „Story-Telling". A Confessional Story.

Romania Sociológia, 43 (3): 286-308.

Singer, M. i sur. (2008) Kriminološke osobitosti maloljetničke delinkvencije. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Singer, M. Mikšaj-Todorović, LJ. (1993) Delinkvencija mladih. Zagreb: Nakladni zavod Globus.

Storrs, D. (2009) Teaching Mills in Tokyo: Developing a Sociological Imagination Through Storytelling. Teaching Sociology, 37: 31-46.

Veladžić,N. (2013) Devijantne pojave i socijalna kontrola. Kriminalističe teme, 1-2: 152-166.

(15.11.2016.) Prijedlog Nacionalnog kurikuluma nastavnog predmeta Sociologije. URL: https://esavjetovanja.gov.hr/ECon/MainScreen?entityId=3762 (1.8.2019.)

METODIČKI POTENCIJAL ŽIVOTNIH PRIČA U NASTAVI SOCIOLOGIJE NA PRIMJERU MALOLJETNIČKE DELINKVENCIJE

Sažetak

U ovom radu obrađuje se tema metodičkog potencijala životnih priča u nastavi sociologije na primjeru maloljetničke delinkvencije. Cilj ovog rada je osmisliti kreativnu nastavu uz pomoć koje će se ostvariti ispunjenje osnovnih obrazovnih ishoda u okviru nastave sociologije. Rad je zamišljen na način da se klasična nastava sociologije poveže sa stvarnim životnim situacijama. U uvodnom dijelu rada predstavljene su osnovne sociološke koncepcije i pojmovi koji su povezani s devijantnim ponašanjem. Zatim su opisani teorijski pristupi devijantnosti. U nastavku rada govori se o metodičkom oblikovanju nastave na temu devijantnosti u sklopu kojeg su predstavljene tri različite životne priče maloljetnih delinkvenata te interpretacija priča unutar koje se uvidom u obiteljsku situaciju mladog delinkventa, utjecaj škole i utjecaj vršnjaka objašnjavaju uzroci devijantnog ponašanja.

Ključne riječi: devijantnost, maloljetnička delinkvencija, životne priče, kreativna nastava

METHODOLOGICAL POTENTIAL OF THE LIFE STORIES IN TEACHING SOCIOLOGY ON THE EXAMPLE OF JUVENILE DELINQUENCY

Summary

The theme of this thesis is potential of life stories in teaching sociology. Shown on the example of juvenile delinquency. The main goal of this thesis is to come up with a creative approach to teaching, that would fulfil the basic goals in teaching sociology. Working with students is planned in the way to connect the teaching with real life situations. The basic sociological concept and therms related to a deviant behavior are presented in the introduction, after which a teheoretical approach to delinquency is described. In the sequel the methodical planning of teaching about delinquency is explained in which three different life stories of juvenile delinquents are included with the interpretation of the stories. Through the interpretation which includes insight in family background of young deliquents, the influence of school and peers, this thesis will try to find out the causes of the delinquent behavior.

Keywords: deviant, juvenile delinquency, life stories, creative approach to teaching